

DĚJINY A STAVEBNÍ VÝVOJ HRADU, ZÁMKU A ZÁMECKÉHO KOSTELA VE STARÉM HROZŇATOVĚ (KINSBERGU)

JAN ANDERLE – VILÉM KNOLL

ÚVOD

Nad vsí Starý Hrozňatov, dříve Alt Kinsberg, která je dnes částí města Cheb, vzdálenou od něj zhruba 6 km, se vypíná areál zámku, obsahující významné pozůstatky starého hradu, a s ním spojený zámecký kostel Nejsvětější Trojice (obr. 1). Hrad náleží k nejstarším stavbám svého druhu na dnešním území českého státu. Pro stavební dějiny hradu se stala určující počáteční pozdně románská etapa, kterou je třeba posuzovat v souvislostech štaufské architektury a vývoje Chebska za Hohenštaufů. Pozornost zasluhuje také pozdně barokní transformace sídla na jezuitský řádový dům, kterou byla nově formulována zejména jihovýchodní část stavby.

V minulosti již zámek upoutal zájem řady odborníků. Na základě pojednání od C. A. Jägera se mu ve své práci věnoval F. A. Heber.¹⁾ Kapitulu o něm najdeme v historickém místopise V. Prökl z roku 1877.²⁾ Článek v Chebské ročence hradu věnoval J. Dietl,³⁾ pasáž o něm najdeme i v přehledu hradů na Chebsku od H. Löstera.⁴⁾ Následuje dlouhá odmlka, po které se hradem v souvislostech se slovanským osídlením zabýval E. Šimek.⁵⁾ Po další odmlce najdeme bližší informace o hradu až ve druhém vydání „Hradů“ D. Menclové.⁶⁾ Krátce poté se objevil v publikaci o románském a předrománském umění v západních Čechách.⁷⁾ Nechyběl také v soupisovém díle vypracovaném pod vedením M. Bělohávy.

1) F. A. Heber, *České hrady, zámky a tvrze*. I. díl. Západní Čechy. I. Buřáková, ed. Praha 2002, s. 398–403, 407–408.

2) V. Prökl, *Eger und das Egerland*. Historisch, statistisch und topographisch dargestellt. 2. Band. Falkenau 1877, s. 520–525.

3) J. Dietl, *Die Bergveste Kinsberg bei Eger*, in: *Egerer Jahrbuch XVI*, Cheb 1886, s. 138.

4) H. Löster, *Burgen des Egerlandes*, in: *Festschrift zur 100-Semesterfeier des Egerländer Landtags Landmannschafts Egerländer Hochschüler zu Prag*, Eger 1922, s. 119–121.

5) E. Šimek, *Chebsko – dnešní nejzápadnější slovanské území v staré době*. Spisy Masarykovy university v Brně. Filosofická fakulta. č. 50. Brno 1955, s. 178–198.

6) D. Menclová, *České hrady I*. Praha 1976, s. 436–438.

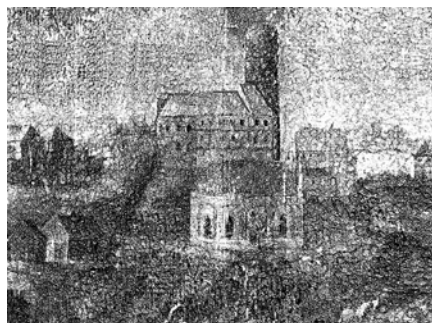
7) K. Benešová – V. Mencl – H. Soukupová, *Předrománská a románská architektura v západních Čechách*. Plzeň 1978, s. 37–38.

Obr. 1: Starý Hrozňatov (Kinsberg, okres Cheb) v době první republiky, letecký pohled od západu (reprofoto soukromá sbírka, původ: Státní okresní archiv Cheb).

Obr. 2: Starý Hrozňatov (Kinsberg) na císařském otisku mapy stabilního katastru z roku 1841 (ÚAGK Praha).

1

2

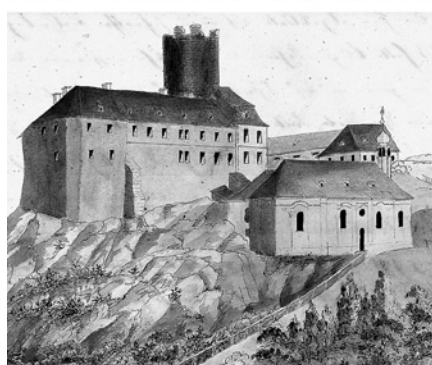
3

4

5

6

7

Obr. 3: Starý Hrozňatov (Kinsberg), hrad a zámek, přehled nejdůležitější ikonografie: 1 – pohled z jihu, detail oltářního obrazu z kostela Nejsvětější Trojice ve Starém Hrozňatově z roku 1760 (foto J. Gryc, 1974, archiv NPÚ v Plzni, č. neg. 2184); 2 – pohled od východu (K. Hus, kolem roku 1821, Krajské muzeum Karlovarského kraje, Muzeum Cheb, sbírka negativů, č. neg. N3595/31); 3 – pohled od jihozápadu (K. Hus, kolem r. 1821, zámek Kynžvart, sign. 29-C-7 [18912] Hs. Kynžvart 156); 4 – pohled od východu z roku 1822 (signováno HK, Krajské muzeum Karlovarského kraje, Muzeum Cheb, sbírka grafiky, inv. č. G 457); 5 – pohled od západu z roku 1822 (signováno HK, Krajské muzeum Karlovarského kraje, Muzeum Cheb, sbírka grafiky, inv. č. G 456); 6 – pohled od východu (F. Schilhal, po roce 1850, Krajské muzeum Karlovarského kraje, Muzeum Cheb, sbírka obrazů, inv. č. O 179); 7 – pohled od jihu, V. Prökl, Chronik von Eger nebst Gedenkbuch der Gemeindeverwaltung, Státní oblastní archiv Cheb, fond 1, Archiv města Cheb).

8) M. Bělohlávek a kol., Hrad, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. 4. díl – Západní Čechy. Praha 1985, s. 319–320.

9) F. Frýda, Starý Hrozňatov. o. Cheb, in: Ročenka Klubu Augusta Sedláčka 2, Plzeň 1986, s. 88–95.

10) T. Durdík, Ilustrovaná encyklopedie českých hradů. Praha 1999, s. 514 až 515; T. Durdík, Ilustrovaná encyklopedie českých hradů. Dodatky. Praha 2002, s. 91; T. Durdík, Ilustrovaná encyklopedie českých hradů. Dodatky 2. Praha 2005, s. 104; T. Durdík, Hrad, in: Český les.

Zeitschrift für Burgenforschung und Denkmalpflege 49, č. 1, Braubach 2005, s. 43–44.

17) V. Knoll, Von Kinsberg. Kritické vyhodnocení predikátů a přehled dějin jednoho ministeriálního rodu, in: Sborník Chebského muzea 2002, Cheb 2003, s. 79–94.

18) T. Karel – V. Knoll – L. Krémář, Panská sídla Karlovarského kraje. České Budějovice v tisku.

19) J. Anderle – V. Knoll, Starý Hrozňatov (Kinsberg), hrad, zámek a kos-

ka.⁸⁾ Podstatně podrobněji se mu pak věnoval F. Frýda.⁹⁾ Patřičnou pozornost objektu věnovali ve svých encyklopedických či přehledových dílech T. Durdík,¹⁰⁾ J. Úlovec¹¹⁾ a P. Vlček.¹²⁾ J. Úlovec o něm pojednal také ve své práci o hradech, zámcích a tvrzích na okrese Cheb.¹³⁾ Pasáž o Hrozňatově najdeme v umělecké topografii Chebska z pera M. Tietz-Strödel¹⁴⁾ i v práci o historizující architektuře od J. Kuthana.¹⁵⁾ V poslední době se historickým i stavebním vývojem hradu v rámci postupného zpracovávání panských sídel na Chebsku podrobněji zabývali T. Karel a V. Knoll.¹⁶⁾ Poslední z nich se pak věnoval také počátkům hradu a osudům rodu po něm se píšícího.¹⁷⁾ Nejnověji byl náš objekt zařazen do encyklopedického soupisu panských sídel Karlovarského kraje.¹⁸⁾ Důvodem aktuálního zpracování jsou přípravné práce k celkové opravě objektu, jejichž započeti v roce 2007 provázelo pořízení stavebně-historického průzkumu, který byl během stavebních prací do roku 2008 prohlubován.¹⁹⁾ Nezá-

Příroda, historie, život. Praha 2005, s. 452–453, 461.

11) J. Úlovec, Ohrožené hrady, zámky a tvrze Čech. 2 díl (N–Ž). Praha 2005, s. 370–376.

12) P. Vlček, Ilustrovaná encyklopedie českých zámků. Praha 2001, s. 456.

13) J. Úlovec, Hrad, zámky a tvrze na Chebsku. Cheb 1998, s. 207–210.

14) M. Tietz-Strödel, Kunsttopographie der Stadt Eger, in: Kunst in Eger. Stadt und Land. Hrsg. L. Schreiner, München – Wien 1992, s. 616.

15) J. Kuthan, Aristokratická sídla období romantismu a historismu. Praha 2001, s. 280.

16) T. Karel – V. Knoll, Počátky stavebního vývoje hradu Kinsbergu ve Starém Hrozňatově, in: Dějiny staveb 2002, Plzeň 2003, s. 78–93. V širším kontextu také T. Karel – V. Knoll, Stavební a historický vývoj hradu Wildstein ve Skalné a jeho srovnání s vybranými hrady chebských ministeriálů, in: Castellologica bohemia 9, Praha 2004, s. 49–52; T. Karel – V. Knoll, Vergleich der ausgewählten romanischen Ministerialburgen im Egerland, in: Burgen und Schlösser.

visle v tomtéž období se zde uskutečnil archeologický výzkum chebského muzea, vedený P. Šebestou.²⁰⁾

Přístupnost některých konstrukcí a prostorů zámku byla při průzkumu omezena havarijním stavem stropů, které jsou rozsáhle narušeny dřevokaznou houbou masivně pronikající též zdívem. Vnitřek hradního bergfritu byl s nebezpečím částečně dostupný jen ve spodní partii po havarijním schodišti, jehož odstraněním zanikla i tato omezená možnost. Tím je dána nedostatečná plánová dokumentace této klíčové části stavby. Ke kostelu Nejsvětější Trojice nebyly k dispozici stavební plány, kromě dokumentace současného stavu krovu, kterou pro potřeby průzkumu laskavě uvolnil Ing. arch. Luděk Vystyd, jemuž také vděčíme za poskytnutí souboru ikonografie a plánů zámku. Schémata základních půdorysů kostela byla získána vlastním jednoduchým zaměřením.

Hrad byl založen na opyši strmé ostrožny, kterou obtáčí údolí Mohelského potoka (Muglbach) (obr. 2). Staveniště hradu zhruba lichoběžníkového půdorysu odděluje od ostatního temene ostrožny šijový příkop tesaný v břidlicové skále. Nad ním se tyčí válcová věž – bergfrit, zapojený do čela hradu blíže jeho jižního okraje. Na severu se u paty bergfritu nacházel objekt brány. Příkopem procházela cesta spojující sídlo, jeho kostel a poplužní dvůr se severozápadní částí osady, respektive s hlavní cestou při Mohelském potoce. Kostel Nejsvětější Trojice stojí po boku zámku na terénní lavici v jižním úbočí ostrožny. V dnešní podobě je pozdně barokní novostavbou, spojenou se sídlem krytou chodbou. V předpolí hradu se bezpochyby od středověku rozvíjelo bezprostřední hospodářské zázemí, předhradí, následně poplužní dvůr s pivovarem. Historické mapy a vyobrazení zachycují podobu této partie do 1. poloviny 20. století (obr. 1, 2, 6, 8). Po období zmaru v době komunistické vlády z objektů dvora zbyly do doby průzkumu jen pozůstatky pod úrovní terénu, které byly postiženy jeho razantní a archeologicky nepodchycenou úpravou v roce 2008.

Obr. 4: Starý Hroznatov (Kinsberg), kostel Nejsvětější Trojice se zámek v pozadí, pohled od jihovýchodu, V. Prökl, asi r. 1850 (V. Prökl, *Chronik von Eger nebst Gedenkbuch der Gemeindeverwaltung*, Státní okresní archiv Cheb, fond 1, Archiv města Cheb).

Obr. 5: Starý Hroznatov (Kinsberg), kostel a zámek v pohledu od jihovýchodu, nástěnná malba na klenbě kruchty kostela Nejsvětější Trojice ve Starém Hroznatově, G. M. Wolf, 1897 (foto J. Anderle 2007).

tel Nejsvětější Trojice, stavebněhistorický průzkum, v jeho rámci T. Kyncl, dendrochronologická analýza vybraných dřevěných součástí stavby. Plzeň 2008, nepublikovaný elaborát.

- 20) P. Šebesta, Archeologický výzkum zámku Alt Kinsberg ve Starém Hroznatově v roce 2007, nálezoř zpráva, Krajské muzeum Karlovarského kraje, p. o., Muzeum Cheb, č. j. 08/07; P. Šebesta, Nálezoř zpráva, archeologický výzkum, Starý Hroznatov – zámek Alt Kinsberg 2008, Krajské muzeum Karlovarského kraje, p. o., Muzeum Cheb, č. j. 05/08.

Obr. 6: Starý Hrožňatov (Kinsberg), celkový pohled od severu asi z konce 19. století, dominanty zprava doleva: zámek, sladovna a pivovar, objekty dvora se sýpkou v pozadí (reprofoto soukromá sbírka, původ: Státní okresní archiv Cheb).

Obr. 7: Starý Hrožňatov (Kinsberg), celkový pohled od jihozápadu asi z konce 19. století (reprofoto soukromá sbírka, původ: Státní okresní archiv Cheb).

Obr. 8: Starý Hrožňatov (Kinsberg), celkový pohled od jihu na zámek a budovy v bývalém předhradí, asi kolem roku 1900, kolorovaná pohlednice (reprofoto L. Vystyd, původ: Státní okresní archiv Cheb).

Z budovy pivovaru, která stála za příkopem severovýchodně od hradu na parcele č. 28 (obr. 2), se až do té doby zachoval valeně z cihel klenutý sklep. Ze starého snímku lze předpokládat, že do jednoho objektu zde byly spojeny všechny podstatné součásti technologie, sladovna i vlastní pivovar. Jako výsledek technologické inovace ze 2. poloviny 19. století vidíme střešním pultem pronikat horní část drobného vertikálního sladovnického hvozdu, který vrcholí komínem (obr. 6 vlevo od hradu). Naproti pivovaru se nacházelo patrové obytné stavení výše postaveného personálu panství (obr. 8 vpravo nad kostelem). Severovýchodní čelo dvora zaujímal na parcele č. 30 panská sýpka, která podle dobových vyobrazení vykazuje barokní původ. Na osu ostrožny byl dále vně bývalého předhradí, respektive poplužního dvoru, komponován pravidelný urbanistický útvar složený z drobných usedlostí seskupených kolem čtyřúhelného ústředního prostoru s kašnou uprostřed. Současný stav poznání pramenů nám nedává možnost zařadit tuto osadu do vývoje sídelní struktury Starého Hrožňatova/Kinsbergu. Prokazatelně existovala v letech 1764–1768.²¹⁾ Váže se na komunikační osu, v jejímž prodloužení byla opodál o samotě na vyvrcholení terénu, ze kterého vybíhá hradní ostrožna, postavena v 60. letech 17. století loreta. Zda můžeme v založení pravidelné osady sledovat uplatnění barokního urbanismu, nebo jde o starší počín, nelze ovšem bez dalšího říci.

OBDOBÍ VRCHOLNÉHO STŘEDOVĚKU

Je jisté, že hrad patří k nejstarším hradům na Chebsku, ale přesto či právě proto je s jeho počátky spojena řada nejasností. Založení fortifikovaného areálu v této poloze kladl nejlouběji do minulosti E. Šimek, před-

21) I. vojenské (josefské) mapování 1764 až 1768, Čechy, mapový list č. 100, <http://www.geolab.cz>.

Obr. 9: Starý Hrozňatov (Kinsberg), pohled na zámek od východu, asi 30. léta 20. století (reprofoto soukromá sbírka, původ: Státní okresní archiv Cheb).

pokládající, že hrad spolu se zaniklým předhradím zaujal prostor slovanského hradiště.²²⁾ Toto tvrzení však nelze opřít o žádné doklady a na základě současných znalostí je nutno ho odmítnout.

Poznání počátků zdejšího hradu je komplikováno podobností jeho původního názvu a z toho vyplývající možností záměny s původními jmény dalších dvou nedalekých hradů – Kynšperk nad Ohří (Königsberg) a Kynžvart (Königswarte). Tato podobnost do určité míry znesnadňuje přehlednost písemných pramenů a někdy nedovoluje s jistotou určit, která zmínka se vztahuje ke které lokalitě. Problém se většinou řeší pomocí etymologického vývoje názvů. Jméno Kinsberg znamená nejspíše „Borová hora“. A. Profous však uvažoval také o vytvoření z osobního jména ve tvaru „Kienova hora“. V obou případech je základem slova výraz „kien“. Jméno Kynšperk – Kunigsberg či Kunigswerd – Königsberg má význam „Králova hora“ nebo „Králova výšina“ a Kynžvart – Kunigeswart – Königswart „Králova stráž“. V těchto případech je základem slovo „künc“ – král.²³⁾

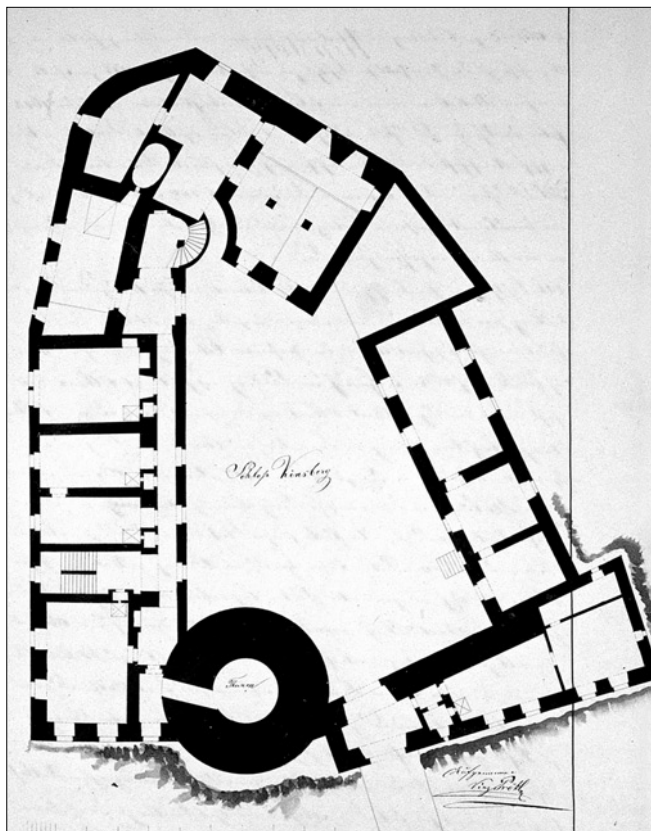
Problém nastává již při interpretaci prvních dvou známých pramenných zmínek přiřazených některými badate-

22) E. Šimek, o. c. v pozn. 5, s. 178–179.

23) V. Bok, Německá jména západočeských hradů, in: *Minulosti západočeského kraje* 23, Plzeň, 1976, s. 214–215; A. Profous, *Místní jména v Čechách. Jejich vznik a vývoj*. Díl II. Praha 1949, s. 466–468; J. Svoboda – V. Šmilauer, *Místní jména v Čechách. Jejich vznik a vývoj*. Díl V. Dodatky k dílu Antonína Profouse. Praha 1960, s. 217–218. K výsledkům etymologického rozboru však musíme přistupovat opatrně v závislosti na daném prameni. Situace je komplikována často nepřesným psaním jak predikátů, tak i místních názvů jednotlivými písaři. Mnoho listin přitom známe jen z různých kopií, vznikajících nezdědká podstatně později, než samotný originál.

Obr. 10: Starý Hrozňatov (Kinsberg), pohled na zámek od severovýchodu z nádvoří před pivovarem, začátek 20. století (reprofoto soukromá sbírka, původ: Státní okresní archiv Cheb).

Obr. 11: Starý Hrozňatov (Kinsberg), půdorys příměstí zámku, V. Prökl asi r. 1850 (V. Prökl, *Chronik von Eger nebst Gedenkbuch der Gemeindeverwaltung*, Státní okresní archiv Cheb, fond 1, Archiv města Cheb, reprofoto L. Vystydl).

LEGENDA

konstrukce :

pozdně románské
gotické bez rozlišení etap
renesanční
barokní bez rozlišení etap
klasicistní
2. polovina 19. století
novodobé

určení nosné konstrukce stropů v 1. patře

Světlejší odstín označuje určení podhledu, v řezu svislou konstrukci značí její značně hypotetické určení, nejisté určení podhledu vyjadřuje otazník v příslušné barvě.

Zelená čísla lokalizují archeologické sondy a v rámci nich místnosti, nalezené stavební konstrukce šedé; podle P. Šebesty.

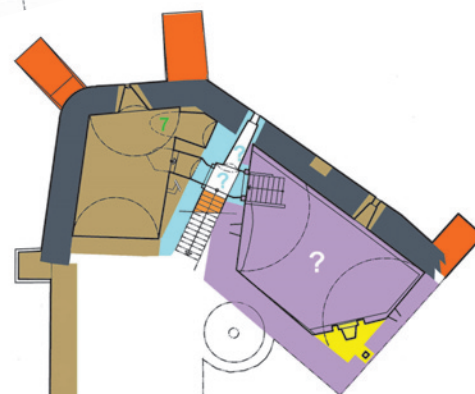
0 10 m

a

TRIBUNY ← → PRÍZEMÍ

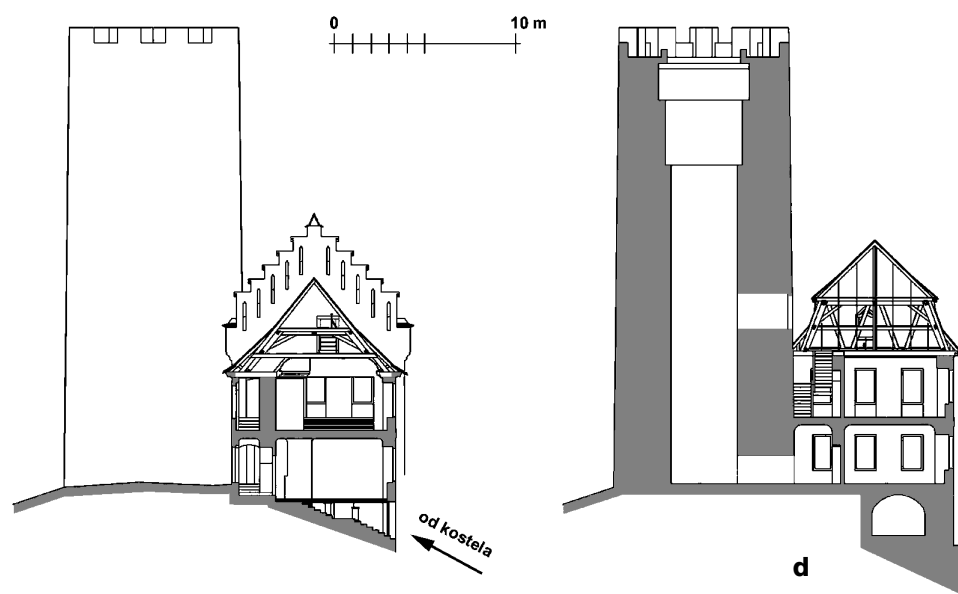
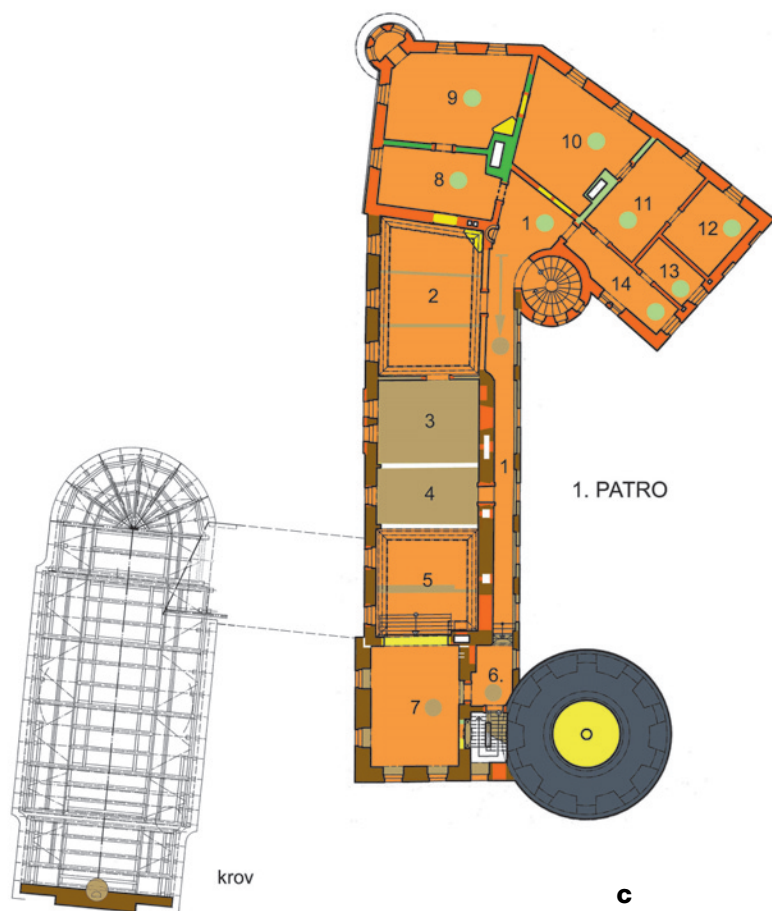
příkop

SUTERÉN

Obr. 12: Starý Hrožňatov (Kinsberg), analytické výkresy stavebního vývoje hradu/zámku a kostela Nejsvětější Trojice: a – celkový plán s půdorysným řezem v přízemí zámku, resp. v úrovni tribun kostela, b – kostel, přízemí a zámek, suterén; c – kostel, krov a zámek, 1. patro (výkresy zámku a krovu kostela jsou odvozeny z plánů L. Vystyda, 2007, zaměření kostela J. Anderle, 2007, archeologicky zjištěné části objektu převzaty z plánu P. Šebesty 2008, vyznačeny šedě bez rozlišení etap. Světlejší odstín označuje určení podhledu, v řezu svislou konstrukci značí její hypotetické určení. Nejisté určení podhledu vyjadřuje otazník v příslušné barvě. Zelená čísla lokalizují archeologické sondy a v jejich rámci místnosti. Archeologicky zjištěná zdiva označena šedě (analýza a kresba J. Anderle, 2009); d – zámek, příčný řez jihovýchodním křídlem v úrovni bývalého přístupu ke kostelu s pohledem na bergfrit (vlevo), řez bergfritem a přílehlou částí jihovýchodního křídla s pohledem k východu (podle dokumentace L. Vystyda upravil J. Anderle, 2009).

b

24) Monumenta Germaniae Historica. Diplomata regum et imperatorum Germaniae. Tomus X. Pars IV. Friderici I. Diplomata inde ab a. MCCLXXXI usque ad a. MCCLXXXX (1181–1190). H. Appelt – R. M. Herkenrath – W. Koch – B. Pferschy ed., Hannover 1990, s. 235–236, č. 961. Nejstarší zachovaný text listiny pochází z roku 1491 a jde o přepis transumptu krále Albrechta I. z 19. ledna 1303.

25) Srov. V. Knoll, o. c. v pozn. 17, s. 81. K tomuto rodu viz literaturu tam citovanou.

26) Codex diplomaticus et epistolaris regni bohemiae. Tomus (dále CDB) I (805–1197). G. Friedrich ed., Praha 1904, s. 294, č. 320a.

27) F. Kubů, Staufská ministerialita na Chebsku. Cheb 1997, s. 74, č. 19; J. Úlovec, o. c. v pozn. 13, s. 207; L. Holík, Hrádek Falknov (dnešní

li zmíněným lokalitám. Nejstarší v úvahu připadající archivní doklad, listinu císaře Friedricha I. Barbarossy pro alsaský klášter Weissenburg (dnes Wissembourg, département du Bas-Rhin) z 12. července 1187, na které najdeme mezi svědky uvedena jména *Sifridus prepositus de Egera* a *Bechtoldus de Kunigesburg*,²⁴⁾ musíme vyloučit, neboť tento Bertold je příslušníkem zcela jiné rodiny a neměl s Chebskem nic společného. Psal se totiž po alsaském hradě Hoch Königsberg (dnes Haut Koenigsbourg, obec Orschwiller, département du Bas-Rhin).²⁵⁾ O rok později, v roce 1188, svědčil na listině Gottfrieda z Falkenbergu pro klášter Reichenbach *Usalus de Chunigisberch*.²⁶⁾ Literatura většinou předpokládá, že se psal po Kynšperku nad Ohří,²⁷⁾ což nevylučují ani poslední publikované výsledky archeologického průzkumu, provedeného P. Šebestou v prostoru kynšperského hradu.²⁸⁾ Řada badatelů však přesto tento údaj vztahovala spíše k hradu ve Starém Hrozňatově.²⁹⁾ Nelze tak zcela vyloučit, že prvním doloženým držitelem Kinsbergu by mohl být výše zmíněný Ušalk, a hrad by tak mohl být považován za jeden z nejstarších ministeriálních hradů Chebska.³⁰⁾ Možnost ověření této domněnky ale známé archivní prameny nedávají.

Prvním nesporným datem vztahujícím se ke Starému Hrozňatovu, je až 31. květen 1217. Tehdy svědčil na listině falckrabího Raboda a hraběte Heinricha z Ortenburgu, týkající se statků cisterciáckého kláštera Waldsassen, spolu s řadou dalších chebských ministeriálů a ve společnosti císaře Friedricha I. Barbarossy *Heinricus*

de Kiensperg, kterého doprovázel syn Heinrich a syn jeho sestry Ludwig.³¹⁾ Během následujících sedmdesáti let se příslušníci rodu pišícího se po Kinsbergu objevují pravidelně, přičemž patřili ke špičce chebské ministeriality. Najdeme je jako účastníky zdejšího říšského sněmu i v okolí Friedri-

Sokolov) ve středověku, in: Castellologica Bohemica 10, Praha 2006, s. 223.

28) T. Jiráč – P. Šebesta, K počátkům Kynšperka, in: Sborník Chebského muzea 2004, Cheb 2005, zvl. s. 19.

29) CDB I, s. 472; A. Sedláček, Hrady, zámky a tvrze království českého 13. Plzeňsko a Loketsko. Praha 1905, s. 184; E. Šimek, o. c.

v pozn. 5, s. 141–144; F. Korb, Hrad v Kynšperku nad Ohří, in: Karlovarsko. Vlastivědný sborník 1958, Karlovy Vary 1958, s. 61–62; F. Frýda, o. c. v pozn. 9, s. 88, 92; A. Hejma, Archeologický výzkum a počátky sídlíštního vývoje Chebu a Chebska II. Památky archeologické LXII. č. 2, Praha, 1971, s. 535; J. Pelant, Města a městečka Západočeského kraje. Stručné dějiny, současnost a výběrová bibliografie 129 míst. Plzeň 1984, s. 170.

30) T. Karel – V. Knoll, Počátky..., o. c. v pozn. 16, s. 78–79.

31) Monumenta Egrana. Denkmäler des Egerlandes als Quellen für dessen Geschichte. Bd. I (806–1322). H. Gradl ed., Eger 1886 (dále ME), s. 48, č. 138; H. Gradl, Geschichte des Egerlandes (bis 1437). Eger 1893, s. 78.

Obr. 13: Starý Hrozňatov (Kinsberg), zámek od východu před započatím stavebních prací r. 2007. Vlevo spojovací chodba ke kostelu (foto J. Anderle, 2007).

Obr. 14: Starý Hrozňatov (Kinsberg), východní průčelí kostela Nejsvětější Trojice (foto J. Anderle, 2007).

cha I. Barbarossy, Jindřicha, syna římského krále Friedricha II., nebo Konradina Štaufského. Časté kontakty udržovali s klášteřem ve Waldsassenu i s leuchtenberskými landkrabími. Byli říšskými leníky a sami byli lenními pány rodu pišícího se po Wondrebu.³²⁾ Vzhledem k oblíbenosti rodového jména Heinrich těžko rozlišujeme jednotlivé členy rodu. Obecně se předpokládá, že v hlavní větvi po sobě následovali tři Heinrichové,³³⁾ někteří badatelé však uvažují jen o dvou.³⁴⁾ Vedle zmíněných Heinrichů jsou doloženi ještě jejich příbuzní Wernher a Lupold. Hlavní linie rodu vymřela po meči Heinrichem, naposledy doloženým na živu 15. června 1259.³⁵⁾ Někdy krátce poté zemřel, protože již v květnu 1260 probíhal spor mezi klášteřem Waldsassenu a chebskou komendou řádu německých rytířů, kteří drželi chebskou faru, o pohřbení *domini Heinrichi de Chiensperch*.³⁶⁾ Naposledy o něm hovoří listina z 21. prosince 1264, kterou opat Heinrich a konvent benediktinského klášteře v Reichenbachu am Regen dal jeho vdově Eufemii a dceři Bertě do dědičného držení ves Göpfersgrün, kterou Heinrich dříve držel.³⁷⁾

32) ME, s. 52, č. 151, s. 55, č. 158, s. 56, č. 161, s. 58–59, č. 167, s. 62, č. 176, s. 71, č. 197, s. 79, č. 221, č. 222, s. 82, č. 229, s. 83, č. 231; H. Gradl, *Geschichte...*, o. c. v pozn. 31, s. 80–83, 87. K rodu blíže V. Knoll, o. c. v pozn. 17, s. 82–85.

33) ME, s. 284; F. Kubů, o. c. v pozn. 27, s. 74, č. 17; J. Úlovec, o. c. v pozn. 13, s. 207.

34) H. Sturm, *Districtus Egranus. Eine ursprünglich bayerische Region. Historischer Atlas von Bayern. Altbayern Reihe II Heft 2*. München 1981, s. 201–203; F. Frýda, o. c. v pozn. 9, s. 88.

35) ME, s. 85, č. 236; H. Gradl, *Geschichte...*, o. c. v pozn. 31, s. 94–95. Blíže V. Knoll, o. c. v pozn. 17, s. 84.

36) ME, s. 87, č. 241; H. Gradl, *Geschichte...*, o. c. v pozn. 31, s. 95.

37) ME, s. 90, č. 249; H. Gradl, *Geschichte...*, o. c. v pozn. 31, s. 96.

Heinrichovou dcerou možná byla *Domina Bertha*, která se v roce 1270 i se svými dětmi Heinrichem, Gertrudou, Mechtilidou, Kunigundou a Adelheidou zřekla za 4 řezenské hřivny ve prospěch klášteře Waldsassenu desátků ze vsi Kleinkonreuth, což klášteři potvrdil 13. září 1273 landkrabí Gebhard z Leuchtenbergu, protože je Berta a její potomci nadále bezprávně pobírali.³⁸⁾

Starý Hrozňatov, respektive jeho hrad, je často považován za místo legendárního martiria českého velmože a probošta tepelského klášteře blahoslaveného Hroznaty, které je kladeno do let 1217 až 1218.³⁹⁾ Původní legenda z poloviny 13. století však žádné bližší určení neposkytuje. Říká se v ní jen, že jeho vězňové pocházeli *de Egrenci prouincia* a odvěklí ho *in Teutoniā*. Bližší určení – *in Kinsperck in confinio Egrenci* – se poprvé objevuje až v přípisu k legendě ze 16. století.⁴⁰⁾ Kinsbergové tak s jeho skolem neměli s největší pravděpodobností nic společného. Stal se obětí svého sporu s příslušníkem jiného významného chebského ministeriálního rodu – Bertholdem z Hohenbergu.⁴¹⁾ Tímto směrem uvažuje i moderní kritické zpracování Hroznatova příběhu z pera P. Kubína.⁴²⁾

38) ME, s. 101–102, č. 280, s. 106–107, č. 292; H. Gradl, *Geschichte...*, o. c. v pozn. 31, s. 101.

39) Naposledy P. Beran, *Píseň o Loretě*. Cheb 1994, s. 9; F. Kubů, Cheb, in: *Lexikon historických míst Čech, Moravy a Slezska. usp. J. Bahlcke – W. Eberhard – M. Polívka*. Praha 2001, s. 165.

40) J. Truhlář, *Život blahoslaveného Hroznaty*, in: *Fontes rerum bohemicarum. Tomus I. Vitae sanctorum et aliorum quorundam pietate insignium*. Ed. J. Emler, Praha, s. XXVIII–XXIX, 380; P. Kubín, *Blahoslavený Hroznata. Kritický životopis*. Praha 2000, s. 206–211, 215–216.

41) H. Gradl, *Geschichte...*, o. c. v pozn. 31, s. 87; F. Kubů, o. c. v pozn. 27, s. 73, č. 14; J. Úlovec, o. c. v pozn. 13, s. 207.

42) P. Kubín, o. c. v pozn. 40, s. 210–211.

Jádro kinsbergských držav se rozkládalo v okolí samotného hradu. Šlo o oblast na dolním toku Odavy, od Querenbachu po Podhrad a Palič. Další statky ležely v oblasti nástupu německé kolonizace Chebska, v okolí Tirschenreuthu u Mitterteichu a Klein-Klenau.⁴³⁾ Statky, na které neměly nárok Heinrichova žena a dcera, spadly po jeho smrti jako uprázdněné na Říši. Konradinův poručník, bavorský falckrabí Ludvík II., pak hrad ve Starém Hroznatově zastavil fojtům z Weidy, Plavna a Gery, kteří na Chebsku již drželi hrady v Chebu a Vokově.⁴⁴⁾ Krátce poté však Ludvík II. hrady vyplatil. Fojtové Heinrich z Weidy, Heinrich z Plavna a Heinrich z Gery 30. května 1261 rezignovali po obdržení 1000 hřiven stříbra chebské váhy na zmíněné tři zastavené hrady a zavázali se, že na Chebsku nebudou stavět žádné nové.⁴⁵⁾

Počáteční etapu hradu, s níž jsou spojeny výše naznačené děje, dnes představují válcová věž, výjimečně celistvě zachovaná včetně podstatné části cimbuří ochozu a pozůstatku arkýře, dále úseky obvodové hradby a snad domnělé zlomky vnitřní dispozice. Pouze v rovině hypotézy, kterou bude třeba v budoucnosti nadále sledovat, je případná existence románského předchůdce dnešního barokního zámeckého kostela Nejsvětější Trojice. Domnělé doklady existence starší svatyně zde zatím sahají do doby renesance a snad pozdní(?) gotiky. Jsou představovány zlomky náhrobníků, původem nejspíše z předchůdce dnešního zámeckého kostela, kterými byl posléze vydlážděn jižní ze sklepů v západní části hradu a které zde evidoval zčásti náš průzkum, širěji pak archeologický výzkum.⁴⁶⁾ Nemůžeme však pominout možnost, že se ve vztahu hradu a kostela jedná o starší situaci podobnou například stavu v románském Lokti.⁴⁷⁾

Ve snaze odpovědět na otázku po přesnějším datu výstavby románského hradu jsme odkázáni na omezený soubor informací. K dispozici je výše uvedená první jistá zmínka o něm z roku 1217, archeologické datování stavby v dnešním nádvoří západně od bergfritu do 13. století,⁴⁸⁾ které ale není prosto problémů, a samotné stavební pozůstatky,

43) H. Gradl, Zur ältesten Geschichte der Regio Egere, in: Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen 24, Prag 1886, s. 226–227; H. Sturm, Tirschenreuth. Historischer Atlas von Niederbayern. Teil Altbayern. Reihe I. Heft 21. München 1970, s. 39–40; H. Sturm, o. c. v pozn. 34, s. 37, 56.

44) ME s. 80–81, č. 226; H. Gradl, Geschichte..., o. c. v pozn. 31, s. 91; F. Kubů, o. c. v pozn. 27, s. 21.

45) ME, s. 88, č. 243; H. Gradl, Geschichte..., o. c. v pozn. 31, s. 95. K širším souvislostem srov. T. Karel – V. Knoll, Hrad u Plesné zvaný Zamyšlení nad jeho místem v dějinách Chebska, in: Dějiny staveb 2008, Plzeň 2008, zvl. s. 178–180, a tam citovanou literaturu.

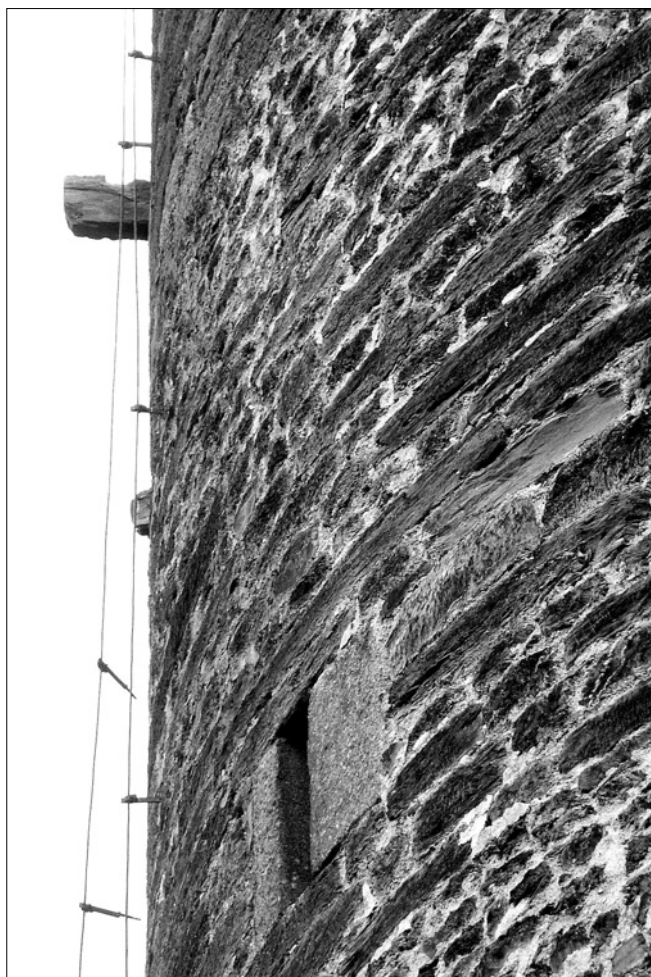
46) P. Šebesta, o. c. v pozn. 20.

47) J. Anderle, Pozdně románský hrad Loket, in: Průzkumy památek V, I, 1998, s. 3–12.

48) P. Šebesta, o. c. v pozn. 20.

Obr. 15: Starý Hroznatov (Kinsberg), hrad, pata pozdně románského bergfritu od severozápadu. Nízko nad základem otvor pochvy pro závoru původní brány, výše svislý pás zdiva se světlejší a nerovnou lící označuje místo styku s obvodovou hradbou (foto J. Anderle, 2007).

Obr. 16: Starý Hroznatov (Kinsberg), hrad, jedna z kamenných konzol hákového tvaru na vnějšku bergfritu se nachází na jihovýchodní straně (foto J. Anderle, 2007).

Obr. 17: Starý Hrozňatov (Kinsberg), hrad, původní vchod bergfritu v úrovni půdy zámku, levá část se stopami vývoje kontaktu věže se sousedními objekty. Trámová kapsa odpovídá stopě po vaznici krovu zastřešení přístupu do věže (foto J. Anderle, 2007).

u nichž se možnosti posouzení zužují zejména na válcovou věž. Na ní a v menší míře na úsecích obvodové hradby je použita technika zdění opus spicatum, dnes jediný příznak, který tyto stavební části spojuje, neboť bergfrit byl následkem specifické místní situace odtržen od souvislosti s ostatními stojícími částmi, o nichž se dá předpokládat, že jsou s ním souvěké. Se vznikem bergfritu lze zřejmě spojovat počátky hradu. K bližšímu zařazení jeho stavby do rámce pozdně románského stavitelství postrádáme na našem území příslušné analogie. V kontextu materiálu z území Německa bergfrit náleží podle detailů zednického provedení do doby kolem roku 1200 (obr. 21–23).⁴⁹⁾ Zmínka z roku 1217 tak nejspíše přísluší nedlouho předtím postavenému hradu.

Výsledky dosavadních průzkumů nedávají komplexní obraz jeho tehdejší podoby, nicméně, rekapitulujme dosažený stav poznání. Nejvýraznějším pozůstatkem románského hradu je výjimečně dobře zachovaná válcová věž – bergfrit (obr. 12d). Byl zasazen do k severu ubíhající linie vnitřní či hlavní hradby tak, že menší částí půdorysu z ní vystupoval vně (obr. 3.7, 11). Stopy na jeho severním boku prokazují, že vznikl současně s hradbou (obr. 15). Skladba zdíva vnějšku věže, v němž se jen na straně obrácené dovnitř hradu spíše ojediněle vyskytují úseky opus spicatum, se poněkud liší ve spodní části, jež se srovnává s výškou sto-

49) Za posouzení dokumentace věže jsme povinováni díkem přednímu znalci německé hradní architektury Reinhardu Schmittovi.

Obr. 18: Starý Hrozňatov (Kinsberg), hrad, původní vchod bergfritu, pravá horní část s reliktem střechy, která pokrývala sousední budovu zámku před její pozdně barokní přestavbou (foto J. Anderle, 2007).

Obr. 19: Starý Hrozňatov (Kinsberg), hrad, původní vchod bergfritu, pravá část se stopami vývoje kontaktu věže se sousedními objekty. Trámová kapsa odpovídá stopě po vaznici krovu zastřešení přístupu do věže a nejspíše souvisí se šikmou drážkou výše – stopou po příslušné sedlové stříšce. Vztah této střechy ke světlosti vchodu ukazuje na její dodatečný vznik. Otvor v patě stojky portálu možná souvisí se starší konstrukcí můstku (pant umožňující jeho sklápění?) (foto J. Anderle, 2007).

py po hradbě, do níž byl bergfrit zapojen, od horní, což v tomto případě ale neznamená časovou prodlevu při vzniku stavby, jak je vidět na jednotném provedení jejího vnitřku (obr. 21). K výšce zmíněného předělu se rovněž váže poloha původního vchodu do věže, nad předělem pak z části pláště věže, obrácené ven z hradu, ční v několika úrovních kamenné konzoly hákového tvaru. Povaha konzol vypovídá o tom, že na ně měly být kladeny vodorovné nosníky (obr. 16). Tento prvek postrádá nám známé analogy a bude zřejmě ještě předmětem diskuse, zda měl význam ve vztahu k provádění stavby (upevnění lešení?), nebo sloužil jinému účelu. V úvahu je přitom třeba vzít výskyt konzol pouze na straně věže směřující ven z hradu. Historická ikonografie sice přinejmenším v jednom případě podává věž tak, jakoby konzoly existovaly i na straně nádvoří, v porovnání se stavem zdiva příslušné partie však lze konstatovat, že se nejspíše jedná o licenci autora příslušné kresby (obr. 3.6). Po případném odstranění konzolůch v daném úseku nejsou rozpoznány stopy. Na věži se zachovalo v jádře autentické cimbuří, jak potvrzují ikonografické prameny i výskyt opus spicatum (obr. 3–10, 20). V úrovni někdejšího ochozu věže se v půdorysném vztahu k původnímu vchodu do bergfritu, který je poznamenán stykem se střechami pozdějších stavebních etap (obr. 17–19), nacházejí in situ dvě žulové konzoly, z nichž čelo jedné zdobí voluta, druhé lidská maska (obr. 20). Nesly zděný arkýř, který se zřejmě uplatnil jako obranný prvek při hájení vchodu do věže stejně jako příležitostný záchod. Zdění vnitřku věže hojně užívá techniku opus spicatum (obr. 21). Za portálem jejího původního vstupu se ve špaletách nacházejí kapsy po zasouvací závoře, která jistila původní dveře. Na místě nebyly zjištěny jiné doklady osazení dveří, než jsou stopy po železných čepech pantů v západní stojce portálu. Nad úroveň původního vchodu interiér na

Obr. 20: Starý Hroznatov (Kinsberg), hrad, konzoly arkýře v úrovni ochozu bergfritu. Jejich poloha v půdorysu odpovídá umístění níže položeného původního vchodu do věže. Čelo levé z konzol zdobeno lidskou maskou. Šipka označuje šmorce, kterými byl do těla věže zavázán zděný bok arkýře. Světlou linií označen rozsah novodobého přezdění (foto a úprava J. Anderle, 2007).

Obr. 21: Starý Hroznatov (Kinsberg), hrad, vnitřek bergfritu po odstranění havarijních novodobých konstrukcí, pohled zdola k podlaží s původním vchodem (vpravo) a oknem k severovýchodu (vlevo). Výrazně se uplatňuje zdivo opus spicatum (foto J. Anderle, 2008).

Obr. 22: Starý Hrozňatov (Kinsberg), hrad, pozdně románský vchod bergfritu, pohled z vnitřku. Dole kapsy po nosných trámech původní podlahy (foto J. Anderle, 2007).

Obr. 23: Starý Hrozňatov (Kinsberg), hrad, pozdně románské okno ve vstupním podlaží, pohled z vnitřku. V popředí pozůstatky havarijního novodobého schodiště (foto J. Anderle, 2007).

výšku člení ústupky v síle zdiva; zachovaly se kapsy po trámech původních stropů. Kromě šterbinových oken po jednom v horních podlažích, počínaje vstupním (obr. 22, 23), a případně kromě zmíněného arkýře (obr. 20), neznáme ve věži stopy zařízení, která by v ní usnadňovala pobyt osob. S ohledem na dosavadní omezené možnosti zkoumání vnitřku nelze v této otázce úplně vyloučit budoucí posun.

Nad příkopem čelo jádra románského hradu chránily dvě blízko sebe souběžné linie hradby, do kterých byl u paty bergfritu vkomponován objekt brány s vnějšími a vnitřními vraty. Vnější ze vrat známe jen v mladší transformaci (obr. 11, 3.2, 3.4). Z hradby, se kterou románská vnější brána patrně souvisela, zbývá nad příkopem u paty věže úsek lomového zdiva, blíže polohy brány nyní poznamenaný dodatečným přezděním. Relikt zachycuje kresba z roku 1822 (obr. 3.4). Po vnitřních vratech v hlavní hradbě se na plášti bergfritu zachovala kapsa pro zapadnutí závory (obr. 15). Následkem zásadních stavebních změn v pozdějších epochách nevíme, jaký průběh měla hradba jižně a na západ od věže. Zachycena je až v jihozápadní a západní části areálu, kde výchylka její linie naznačuje odlišný průběh vně obvodové zdi mladší části zámku (obr. 12). Jaké objekty k této hradbě eventuálně přiléhaly v románské době, nemůžeme na dnešním stupni poznání stavby s určitostí říci. Románský stav hradby se zachoval v reliktech západně od opěráku, který tvoří předěl v jihovýchodním průčelí zámku (obr. 24). Tuto hradbu identifikujeme podle nevelkých částí opus spicatum roztroušených na její lici v jihozápad-

ní části hradu (obr. 25). Souběžná se zmíněným úsekem hradby je silná severní zeď místnosti č. 2 v přízemí (obr. 12). Pro její případně možné spojení s pozdně románským stavem ale nemáme nyní argumenty. V partii, kde je přístup na zkoumání, naznačuje spíše pozdně středověký původ.

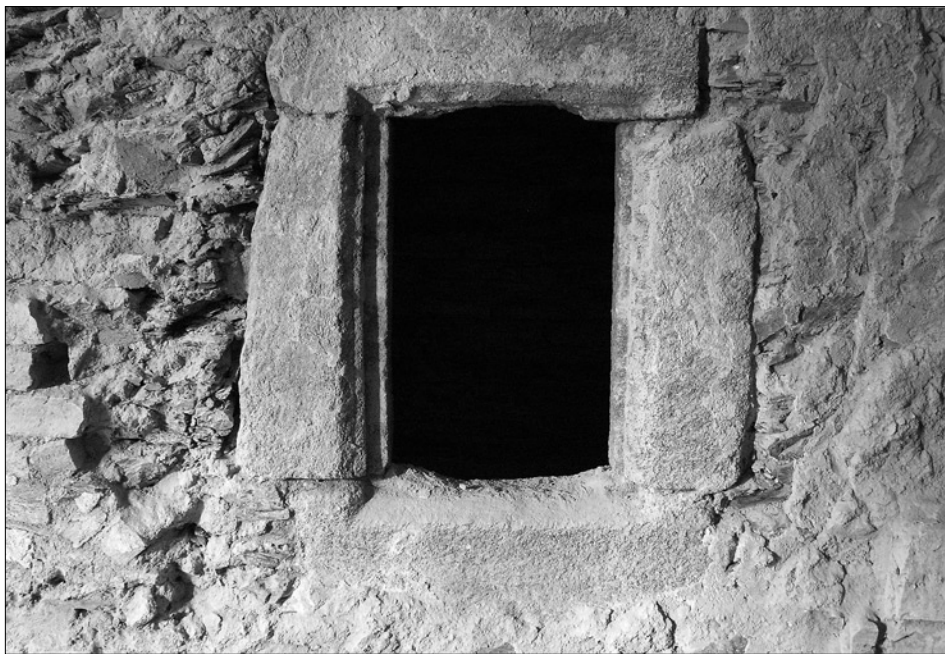
Poměry v západním křídle jsou ve vztahu k románské etapě velmi nejasné. Situace, která je spojena s románskou západní vnější obvodovou zdí, odhalená při archeologickém výzkumu v přízemí v severozápadním koutě místnosti č. 10 a nám známá jen z fotografie a popisu autora výzkumu,⁵⁰⁾ připouští snad možnost, že ke hradbě zde uvnitř hradu přiléhal jakýsi objekt v půdorysu odlišný od dnešního stavu, pokud daný jev vysvětlíme jako šmorci k zavázání souvěké příčné zdi. Vzhledem ke stavu poznání dané situace jde o možnost čistě hypotetickou. Následkem aktuálního stavebního uspořádání v příslušném suterénu i přízemí nelze nyní potvrdit souvislost některé z obvodových konstrukcí severního sklepa s románským obdobím kromě zmíněné hradby. Problematiku může sledovat případný další výzkum zaměřený z vnějšku stavby na archeologii nádvorní a severní zdi dispozice v rozsahu zmíněného sklepa. Podle dnešních znalostí se zdá, že současná dispozice v této části zámku má počátek spíše až v gotických etapách.

Ze západního obvodu hradu, který vymezovala románská hradba, vystupovala do začátku 19. století hranolová věž

50) P. Šebesta, Archeologický výzkum zámku Alt Kinsberg ve Starém Hrozňatově v roce 2007, nálezořá zpráva, Krajské muzeum Karlovarského kraje, muzeum Cheb, č. j. 08/07; sonda č. 5.

Obr. 25: Starý Hrozňatov (Kinsberg), zámek, jihozápadní průčelí v úrovni suterénu, pozdně románské zdivo s úsekem opus spicatum, vpravo dodatečný průraz snad pozdně renesančního či barokního okénka se šedě malovanou paspartou. V popředí pozůstatky havarijního novodobého schodiště (foto J. Anderle, 2007).

Obr. 26: Starý Hrozňatov (Kinsberg), zámek, síň v přízemí před vchodem do suterénu, jižní stěna, gotické ostění okna, patrně dodatečně upravené k osazení výplně z vnějšku. Není zcela jasné, zda se ostění nachází v primární poloze (foto J. Anderle, 2007).

1. února 1320 chebští měšťané Heinrich Kraus a jeho žena Elisabeta získali od kláštera Waldsassen právo shromažďovat po dobu svého života desátky z Kinsbergu a ze Slapan.⁵⁷⁾ O tom, kdo spravoval hrad v těchto letech, postrádáme jakékoliv informace. Lze pouze vyslovit hypotézu, že byl v bezprostředním držení říšského panovníka. Podle neověřené zprávy W. Prökla ho údajně v roce 1315 spravovali Abraham a Albert Sackové.⁵⁸⁾

57) ME, s. 251, č. 683.

58) V. Prökl, o. c. v pozn. 2, s. 522.

HRAD LÉNEM ČESKÉHO KRÁLE

Zástavou v sumě 20 000 hřiven stříbra přešlo Chebsko prakticky natrvalo na českého krále. V příslušné listině ze 4. října 1322 je mimo jiné výslovně zmíněn i hrad Kinsperk.⁵⁹⁾ Kolem roku 1340 ho získal od krále lénem Trost Winkler, bratr dřívějšího loketského purkrabího Niklase Winklera z Falknova.⁶⁰⁾ Někdy se po něm psal, například 11. května 1358, kdy spolu s dalšími chebskými šlechtici vzdal hold Karlu IV.⁶¹⁾ Naposledy vystupuje 25. ledna 1361.⁶²⁾ Po jeho smrti spadl hrad zpět na panovníka. Jedním z dalších držitelů byl snad krátce okolo roku 1380 Bohuslav z Hartenberka. Jedná se však o neověřenou zprávu W. Prökla.⁶³⁾

Je možné, že jeho dalším držitelem byl chebský měšťan Petr Rorer, neboť podle drobné zmínky H. Gradla, kterou se nepodařilo ověřit, prodal 13. června 1390 hrad Kinsberg Hynčíkovi Pluhovi z Rabštejna.⁶⁴⁾ Korespondovala by s tím skutečnost, že právě Hynčíkovi Pluhovi potvrdil 17. března 1396 král Václav IV. lenní držbu hradu se vším přináležejícím a úřad lesmistra, který zastával dříve Albrecht Nothaft z Thiersteina.⁶⁵⁾ O dva roky později, 25. listopadu 1398, pak Václav IV. mimo jiné potvrdil, že hrad Kinsperk patří navždy k městu Chebu.⁶⁶⁾ Garantoval tak nejen celistvost Chebska, ale i postavení města jako rozhodujícího prvku v zemi.⁶⁷⁾ Gradlovi zmínku

59) ...Eger, die stat vnd das lant mit den vesten Hohemberg, Seberg, Kynspurg... ME, s. 260–261, č. 714; Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae (dále RBM). Pars III (1311–1333). J. Emler ed., Praha 1890, s. 322–323, č. 804.

60) V. Prökl, o. c. v pozn. 2, s. 522; H. Gradl, Geschichte..., o. c. v pozn. 31, s. 209; M. Bělohávek a kol., o. c. v pozn. 8; J. Úlovec, o. c. v pozn. 13, s. 207.

61) Národní archiv (NA), fond Archiv české koruny, listina č. 641; RBM Pars VI fasciculus 3 (1357–1358). B. Mendl – M. Linhartová ed., Praha 1954, s. 503–504, č. 825.

62) H. Gradl, Geschichte..., o. c. v pozn. 31, s. 230.

63) V. Prökl, o. c. v pozn. 2, s. 522.

64) Die Chroniken der Stadt Eger. H. Gradl ed., Praha 1884, s. 401.

65) Státní okresní archiv (SOKA) v Chebu, fond 1, Archiv města Cheb, kart. 149, fasc. 216, kopie; H. Gradl, Geschichte..., o. c. v pozn. 31, s. 284.

66) SOKA Cheb, fond 1, listina č. inv. 1254.

67) K tvorbě městské hegemonie V. Knoll, Hegemonie města Chebu, in:

o prodeji hradu by mohla potvrdit skutečnost, že Hynčík Pluh dlužil Petrovi Rorerovi 1200 rýnských zlatých a 12 kop českých grošů. Je možné, že to byla nezaplacená cena léna či její části, s jejímž splacením vznikly problémy. Petr za to měl bez překážek držet Kinsberg s příslušnými statky s možností zpětného odkupu po dobu dvou let. Dne 16. března 1401 pak potvrdil, že lhůta propadla.⁶⁸⁾ Otázkou však zůstává, zda Petr hrad opravdu převzal. Krátce poté totiž Hynčík zemřel a město Cheb hrad spolu se vsí pod ním ležící a s úřadem lesmistra 10. prosince 1401 koupilo od jeho vdovy Amélie ze Störnsteinu.⁶⁹⁾ Petrův starý dluh na hradě vážnou ještě tentýž rok sice uznalo, ale s jeho splacením však asi nijak nespěchalo.⁷⁰⁾ Petrovi, který tak byl připraven o hrad, nejspíše již docházela trpělivost a možná sáhl i k svépomocnému řešení sporu či jím vyhrožoval, neboť 8. února 1402 byl donucen prohlásit spory s městem za srovnané a zavázal se všechny další řešit cestou práva před městským soudem.⁷¹⁾ Věc se však asi i přesto vyhrotila, neboť 10. listopadu 1402 se s Chebem usmířili snad jeho bratr Bernard spolu s Erhardem Rorerem a Friedmanem z Redwitz, kteří se účastnili jeho násilných střetů s městem.⁷²⁾

Podle kronikářských záznamů prodala městská obec v roce 1405 hrad s panstvím za 1800 zlatých měšťanovi Albrechtovi Frankengrünerovi.⁷³⁾ Jeho nástupce Hans pak musel 19. března 1430 slíbit, že hrad bude pro město vždy otevřený.⁷⁴⁾ Další dlouhé období byl hrad v rukou jeho potomků. Výjimku tvoří více jak dvacet let, kdy statek na základě blíže neznámého titulu držel Albrecht Sack, píšící se po Kinsbergu minimálně v letech 1458 až 1474.⁷⁵⁾

O stavebním dění, které v návaznosti rozvíjelo románskou etapu hradu, víme velmi málo. V opěracích na vněj-

Obr. 27: Starý Hroziatov (Kinsberg), zámek, západní část jihovýchodního křídla, přízemí, pohled od severovýchodu do prostoru bývalé barokní dýmníkové kuchyně před zahájením stavebních prací. V pozadí novodobý pas, který zajišťuje zbytek klenby dýmné části kuchyně (foto J. Anderle, 2007).

Obr. 28: Starý Hroziatov (Kinsberg), zámek, jihovýchodní křídlo, přízemí, západní místnost v pozdně barokní jezuitské novostavbě. Pohled od jihu na pozdně barokní strop před zahájením stavebních prací (foto J. Anderle, 2007).

šku stavby a v opěrných zdech, které při přestavbě na konci 19. století nově vymezily obvod sídla, je druhotně užita velká řada kamenických prvků, které, pokud vykazují slohové znaky, lze vesměs zařadit jako gotické. Místo ve stavbě, odkud byly přeneseny, není známo, s velkou pravdě-

Sborník příspěvků z konference Monseho olomoucké právnické dny 2007, sv. 2, Olomouc 2008, s. 583–591; V. Knoll, Die Burgpolitik der Stadt Eger im 14. und 15. Jahrhundert, in: Castrum Bene 10. Stadt und Befestigungen, Sibiu v tisku.

68) SOKA Cheb, fond 1, listina č. inv. 261; H. Gradl, Geschichte..., o. c. v pozn. 31, s. 294–295.

69) SOKA Cheb, fond 1, listina č. inv. 267; H. Gradl, Geschichte..., o. c. v pozn. 31, s. 267, 295; Stark 1997, s. 216.

70) Die Chroniken..., o. c. v pozn. 64, s. 74; H. Gradl, Geschichte..., o. c.

v pozn. 31, s. 295.

71) SOKA Cheb, fond 1, listina č. inv. 270; H. Gradl, Geschichte..., o. c. v pozn. 31, s. 301; Siegl 1900, s. 84.

72) SOKA Cheb, fond 1, listina č. inv. 272; Die Chroniken..., o. c. v pozn. 64, s. 408; H. Gradl, Geschichte..., o. c. v pozn. 31, s. 301.

73) Die Chroniken..., o. c. v pozn. 64, s. 74.

74) SOKA Cheb, fond 1, listina č. inv. 395.

75) SOKA Cheb, fond 1, kart. 391, fasc. 526, A 2289/1–38.

Obr. 29: Starý Hrožňatov (Kinsberg), zámek, severní suterén, pohled k jihu. Zleva doprava: dodatečně zaslepené okénko, odkládací nika, dodatečně osazený vstupní portál snad ze 16. století (foto J. Anderle, 2007).

podobností se ale dá uvažovat o objektech severní části hradu, které zanikly při uvedené přestavbě (srov. obr. 11 a 12). Znamenalo by to, že tato partie areálu byla nejspíše nově vyjádřena gotickou výstavbou, která překonala starší asi odlišný stav, jak naznačují citované výkopy v nádvoří.

S gotickou etapou lze jen hypoteticky spojit severní zeď místnosti č. 2 v přízemí, která obsahuje bývalé okno s okoseným ostěním, pokud toto nebylo použito na dnešním místě dodatečně v mladší konstrukci, a která svým půdorysným průběhem vyhovuje stavu sídla před raně novověkými přestavbami.

V západním křídle okénka v severním sklepe v jižní a severní zdi naznačují, že snad objekt v rozsahu půdorysu tohoto sklepa stál zprvu volně (stav na nádvoří straně neznáme). Poloha bývalého okénka a odkládací niky v jižní zdi naznačuje možnost, že dnešní úroveň podlahy vznikla dodatečným zahloubením. Půlkruhový portál bez profilace, jehož původ je snad pozdně gotický, byl ve vchodu do uvedeného sklepa asi umístěn dodatečně (obr. 29). Může to být spojeno se zaklenutím této podzemní místnosti, které předcházelo vzniku dnešní dispozice v přízemí.

Do období gotiky patrně náleží dva dodatečné průrazy obvodovou hradbou v přízemí v místnostech č. 11 a 12. O jednom, který vedl do hranolové věže přiložené k západnímu obvodu hradu, už byla zmínka výše, další, který náležel oknu, patrně šterbinovému, nese známky obdobného provedení. Z jeho překladu bylo získáno datum mýcení příslušného dubu 1323/24D.

Dostáváme se tím k možnostem absolutní datace předpokládané gotické fáze. K dispozici máme jednak historický doklad přerývu v poměrech, za který je možno považovat získání Chebska a našeho hradu králem Janem v roce 1322, respektive udělení hradu v léno kolem roku 1340 (srov. výše), jednak povahu zakončení okosení výše uvedených kamenických prvků ploškou ve tvaru rovnoramenného trojúhelníku, tedy nejisté vodítko ukazující spíše zhruba před rok 1400, a dále data získaná z vesměs dubového materiálu v již uvedených překladech a také v překladu

vchodu do jižního sklepa v západním křídle s datem kácení 1321–1323D. Zejména v posledním případě však nemáme jistotu, zda příslušná zeď s tímto vchodem přísluší do období gotiky, nebo je mladší (v analytickém výkresu na obr. 12 je zohledněna mladší hypotetická varianta). V každém případě analyzovaná dřeva, ať jejich umístění ve stavbě případně prošlo jakýmkoli peripetiem, ukazují na stavební činnost ve hradě, vázanou k datu jeho získání králem a následně k udělení v léno Trostu Winklerovi.

Podle údajů P. Šebesty v severní partii jádra ještě ve 14. století zanikla výše uvedená domnělá pozdně románská zástavba. S využitím informací Průklova plánu z poloviny 19. věku

se můžeme domnívat, že její místo bylo připojeno k nádvoří, došlo asi ke zvětšení jádra hradu na severní straně a v takto nově vymezeném obvodu snad zřízeny ony gotické objekty zbořené pak v 80. letech 19. století. Zda se ve stavební podstatě hradu nějak obrazily spory jeho držitelů s městem Chebem kolem roku 1400, nemůžeme doložit. Také k posouzení vlivu pozdní gotiky chybějí souvislejší poznatky. Ze stojících konstrukcí s tímto obdobím hypoteticky spojujeme rozvoj zástavby v západním úseku dnešního jihovýchodního křídla zámku a dále snad reorganizační severního dílu západního křídla, pokud nespadá již do období přelomu 14. a 15. století.

Následkem zásadní barokní změny jihovýchodního křídla zámku nelze posoudit, z jaké doby pochází zřízení krytého přechodu ke vstupu do bergfritu (obr. 19). Pouze hypoteticky lze do období gotiky zařadit stavbu západní hranolové věže a také vznik parkánové hradby a předpokládané zdi přehrazující vstup z jihu do šíjového příkopu (obr. 12). Za zbytek parkánu snad můžeme považovat také zeď, která se před západním průčelím zámku jeví na obrázku z roku 1822 (obr. 3.5) a jejíž zbytky na tomto místě zachytil P. Šebesta.⁷⁶⁾

Lorenz a Albrecht Frankengrünerové nakonec 3. února 1506 prodali panství i s hradem známému kondotíerovi v císařských službách Kryštofovi z Týna, pocházejícímu z Loketska, jehož rodu zůstalo takřka po sto let.⁷⁷⁾ Zajímavou informací je, že Ruprecht z Týna na Kinsbergu, který zemřel 28. června 1593, byl pochován v kapli.⁷⁸⁾ Nelze přitom vyloučit, že se tato nacházela někde v prostoru hradu.

76) P. Šebesta, o. c. v pozn. 20.

77) SOKA Cheb, fond 1, kart. 393, fasc. 528, A 2293/3, kopie z r. 1599. Ke Kryštofovým zajímavým životním osudům viz A. Wolf, Eine Selbstbiographie aus dem Anfange des XVI. Jahrhunderts, in: Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen 2, Prag 1864, s. 67–73; A. Wolf, Die Selbstbiographie Christophus von Thein 1453–1516, in: Archiv für österreichische Geschichte 53, Wien 1875, s. 103–123; H. Wenzel, Die Autobiographie des späten Mittelalters und der frühen Neuzeit Band. 1. Die Selbstdeutung des Adels. Spätmittelalterliche Texte 3. München 1980, s. 153–170.

78) Die Chroniken..., o. c. v pozn. 64, s. 173.

Se šlechtickými pohřby v této svatyni, jejímž nástupcem se stal barokní kostel Nejsvětější Trojice, nejspíše souvisejí výše uvedené zlomky náhrobníků, zachycené ve sklepe zámku. V roce 1605 Ludwig Bartel z Týna panství prodal Hansi Thannero-
vi a od něj ho 16. června 1608, spolu se Seebergem (Ostroh, okr. Cheb), koupil Wolfgang Kryštof Elbognár z Dolního Šenfeldu za 34 000 zlatých a 100 říšských tolarů.⁷⁹⁾

Patrně v roce 1617 měl být těsně pod jižní stranou zámku postaven kostel Nejsvětější Trojice, který sloužil jako zámecká kaple.⁸⁰⁾ V roce 1647 byl podle nepřímých údajů během švédského obléhání Chebu zámek bráněný císařskou posádkou dobyt a obsazen Švédy. Švédská posádka se zde udržela až do roku 1649, kdy objekt vyplundrovala a vypálila. Těžce poškozený zámek prý byl opraven v barokním stylu, ale nový požár údajně brzy zničil nejen obytné části, ale i zastřešení válcové věže.⁸¹⁾

OBDOBÍ JEZUITSKÉ DRŽBY

Finančně vyčerpání nakonec 14. června 1658 Elbognárové prodali zpustlý statek za 17 750 zlatých jezuitskému řádu, respektive jeho chebské koleji.⁸²⁾ Řád se zde pustil do rozsáhlých stavebních aktivit. Nejen opravil poničený zámek, ležící podle mladších zpráv takřka ve zříceninách, ale v letech 1664 až 1689 vystavěl na místě bývalého protestantského kostela ležícího východně od vsi na dnešním Kostelním vrchu Loretto a nakonec v roce 1668 vybudoval západně od něj školu.⁸³⁾ Za sedmi-
leté války byl roku 1758 zámek přepaden pruským oddílem, který požadoval výpalné 1500 říšských tolarů, přičemž vzal i rukojmí. Ti byli propuštěni až na přímlovu generála Finka u prince Jindřicha. Ve stej-

Obr. 30: Starý Hroznatov (Kinsberg), zámek, 1. patro, západní pokoj jihovýchodního křídla, pohled k jihozápadu před zahájením stavebních prací. Úprava podhledu z 80. let 19. století, krb v koutě ze 2. poloviny 20. století (foto J. Anderle, 2007).

Obr. 31: Starý Hroznatov (Kinsberg), zámek, jihovýchodní křídlo, 1. patro, celkový pohled k severovýchodu před zahájením stavebních prací (foto J. Anderle, 2007).

ném roce byl z odkazu jezuita P. Kašpara Wagnera v místě staré zámecké kaple nově vystavěn filiální kostel sv. Trojice, spojený se zámkem chodbou.⁸⁴⁾

Renesance se velmi pravděpodobně významně podílela na proměnách podoby hradu. Na stavbě samotné k tomu nyní postrádáme přesvědčivější souvislé doklady, ale možná spíše zmateční zpráva, že byl údajně roku 1617 postaven kostel Nejsvětější Trojice pod hradem, může být ohla-

79) SOKA Cheb, fond 1, listina č. 2148.

80) H. Sturm, Districtus..., o. c. v pozn. 34, s. 208; P. Beran, o. c. v pozn. 39, s. 9.

81) F. A. Heber, o. c. v pozn. 1, s. 403; F. Frýda, o. c. v pozn. 9, s. 89.

82) SOKA Cheb, fond 1, kart. 418, fasc. 563, A 2478/15. K chebským jezuitům P. Beran, O řeholních domech v městě Chebu. In: Sborník Krajského muzea Karlovarského kraje 2006, Cheb 2007, s. 46–47.

83) P. Beran, o. c. v pozn. 39, s. 12–21.

84) F. A. Heber, o. c. v pozn. 1, s. 403; P. Beran, o. c. v pozn. 39, s. 23.

Obr. 32: Starý Hrožňatov (Kinsberg), zámek, jihovýchodní křídlo, 1. patro, rámová konstrukce barokní přičky mezi místnostmi č. 2 a 3, pohled k severu. Přička původně oddělovala dvě z cel jezuitského domu (foto J. Anderle, 2007).

Obr. 33: Starý Hrožňatov (Kinsberg), zámek, jihovýchodní křídlo, 1. patro, v 80. letech 19. století odřezané vazné/stropní trámy na jihovýchodní obvodové zdi, pohled k jihu. Šipka označuje relikt dlabu pro čep přízední stojky, která byla součástí hrázdné přičky vymezující západní cel jezuitského domu vůči bývalému západnímu hrázdnému štítu jihovýchodního křídla. Přička byla odstraněna v 80. letech 19. století (foto J. Anderle, 2007).

Obr. 34: Starý Hrožňatov (Kinsberg), zámek, 1. patro, pohled k jihozápadu na bývalý západní hrázdný štít jihovýchodního křídla. Vazný trám štítové vazby krovu byl v 80. letech 19. století dodatečně přtesán, aby vyhověl tvaru nového stropního fabionu (foto J. Anderle, 2007).

sem větších stavebních aktivit, které se zpravidla v dané lokalitě neomezily jen na svatyni. Podle vyobrazení z roku 1760 byl bergfrit opatřen cibulovou bání spíše renesančních forem (obr. 3.1). Další možné stopy renesanční etapy vytvářejí otisky střech na jižním boku bergfritu (obr. 17–19).

Na možnou zásadní reorganizaci jihovýchodní části hradu v dané etapě ukazuje stav spodní úrovně východního konce jihovýchodního křídla zámku s tamním sklepem, jehož dispozice se na svém jihozápadním konci dostala do střetu s pozdně barokním řešením komunikace do kostela, což vedlo k prokázanému zkrácení sklepa z této strany. Sklep je opatřen od jihozá-

padu ubouranou valenou klenbou zděnou z kamene na otisklé bednění ze širokých fošen a jeho vnější obvodovou zdi proniká z kamene zděné šterbinové okénko přeložené placáky. K této fázi se také váže archeologický nález zlomku renesančního kachle v jihovýchodním křídle.⁸⁵⁾

Zdálo by se, že v událostech třicetileté války a následnými požáry renesanční etapa zámku z valné části zanikla. Dřívější stavební podstata, snad především v západním křídle, ale asi nebyla zcela znehodnocena, takže patrně bez zásadní přestavby umožnila užívání objektu. Jinak nyní nedokážeme vysvětlit okolnost, že v zámku nebyla rozpoznána barokní část, kterou bychom mohli s relativní jistotou zařadit do dlouhého mezidobí od příchodu jezuitů roku 1658 do pozdně barokní přestavby v 50. a 60. letech 18. století.

Tedy nejprve proběhla novostavba střední části jihovýchodního křídla, jíž vznikla standardní dispozice jezuitského řádového domu. Datovat ji můžeme nepřímou podle vztahu ke komunikaci do kostela, které se uspořádání dispozice uvedené novostavby podřizuje. Příslušná spojovací chodba je datována použitým dřevem své rámové konstrukce z těžební sezóny 1758/59. Nový řádový dům se tedy stavěl aspoň zhruba souběžně s novostavbou kostela Nejsvětější Trojice, pro jehož krov se kácelo dřevo v sezóně 1757/58. Zámek tak soužitím s kostelem vykazuje podobné rysy jako blízká Libá.⁸⁶⁾ Východní průčelí řádového domu se po nějaký čas uplatňovalo jako pohledové, jak ukazují omítky ve spárách, které vznikly následným připojením podélných obvodových zdí východní části stavby, z čehož možno předpokládat, že nadzemní stavební konstrukce mezi ním a bergfitem byly tou dobou z větší části odstraněny. Posléze v tomto prostoru vývoj zakončila stavba východního dílu téhož křídla, datovaná 1766/67D. Podle situace sklepa pod ním se dá předpokládat, že obvodem svého půdorysu tato do- stavba navázala na starší stav, snad renesanční.

85) P. Šebesta, o. c. v pozn. 20; sonda 4.

86) K ní viz T. Karel – V. Knoll – J. Úlovec, Sídla rodu von Liebenstein v česko-bavorském pohraničí a počátky hradu Liebenstein v Libě, in: Castellologica bohémica 10, Praha 2006, s. 71–108; T. Karel – V. Knoll – J. Úlovec, Hrad a zámek Liebenstein v Libě, in: Castellologica bohémica, v tisku.

Ve staré západní partii objektu se soustředilo příslušenství – víme o sklepech, dýmníkové kuchyni v přízemí s dýmným provozem v západní části č. 2 (obr. 27) a o záchodech souvisejících se západní obvodovou zdí. Těm sloužila spadová šachta s odpadním klenutým otvorem nad úrovní terénu, zřízená v síle zdi, a také dřevěný přístavek vysazený před líc téže západní zdi v úrovni přízemí měl asi tuto funkci (obr. 3.3, 3.5). V dnešní stavbě po něm zbývá v západní stěně odříznuté čelo dřevěného nosníku.

Jednopatrový řádivý dům v jihovýchodním křídle obsahoval v nádvorním traktu chodby, ve vnějším (jižním) traktu v přízemí pokoje, v patře cely vytápěné z nádvorní chodby v obou podlažích kamny s nepřímou obsluhou, jak ukazují dodatečně zazděná topná místa. Pro stavební provedení zdejší řádivé novostavby je charakteristické odlehčování zdi prostřednictvím segmentově klenutých nik. Takto byla uspořádána nádvorní obvodová zeď, navenek obřádná fasádou se sledem na výšku obdélných oken uspořádaných podle os nik ve vnitřku stavby, a také zdi dělicí vnitřní dispozici. Niky blíže topných míst byly využity jako kamnové. V přízemí do doby průzkumu přetrvaly pozdně barokní fabionové stropy se štukovými zrcadly (obr. 12, 28). Konstrukci mají dřevohliněnou, nosníky tvoří hraněné trámy, mezi které byly do drážek v jejich bocích zasazeny štípané dřevěné příčky ovinuté slámou máčenou v jílové hlíně; podhled byl vyrovnán omazáním směsí hlíny a řezanky. Takto upravená plocha byla opatřena štukovým podhledem případně nesoucím plastické prvky (v pokojích 3, 4).

Prostor hlavní vertikální komunikace byl koncipován ve vazbě na přístup ke kostelu. V přízemí jej představuje dnešní místnost č. 6, která se do nádvorní chodby obrací klebním pasem. V patře tomu odpovídá obdobný prostor, novodobě spojený se sousedními místnostmi. V patře u bergfritu se nachází barokní dvouramenné schodiště, které dnes vede na půdu (obr. 36). Průkazné stopy ukazují, že je zde použito druhotně. Přes jeho žalostný stav je zřejmé, že se jedná o vysoce kvalitní zdobenou práci, která bezpochyby původně sloužila v nějakém prestižnějším prostoru. Nejspíše jím byl právě popisovaný komunikační uzel, kam ze suterénu ústilo schodiště ze spojovací chodby od kostela a odkud vertikální komunikace pokračovala do patra, jak zaznamenal ještě Průklův plán a dokládají nálezy po odstranění omítek v patře (obr. 11, 35 vpravo). Rekonstrukce schodišťového prostoru, jeho rozdělení stropem mezi přízemím a patrem v 80. letech 19. století, spojená s novým řešením schodiště od chodby do kostela mezi suterénem a přízemím a s novým zřízením jediné komunikace do patra prostřednictvím schodišťové věže v koutě nádvoří, patrně byla důvodem odstranění barokního schodiště, užitého pak ve vchodu na půdu.

Obr. 35: Starý Hrozňatov (Kinsberg), zámek, jihovýchodní křídlo, 1. patro, místnost č. 5, pohled na severozápadní stěnu. Šipky označují zjištěnou polohu barokních přiček cel – vlevo hrázděná, vpravo zděná, oddělující bývalý prostor barokního schodiště (odstraněno spolu s přčkami v 80. letech 19. století), výše zazděné otvory k nepřímé obsluze barokních kamen v celách, „P“ označuje patu záklenu slepé kamnové niky v přčce mezi celou a schodišťovým prostorem, uprostřed zazděný vchod do bývalé cely, vpravo zazděná arkáda spojující chodbu v nádvorním křídle s bývalým prostorem schodiště (foto J. Anderle, 2007).

Obr. 36: Starý Hrozňatov (Kinsberg), zámek, jihovýchodní křídlo, 1. patro, bývalé hlavní barokní schodiště jezuitského domu reinstalované v 80. letech 19. století do vstupu na půdu v sousedství bergfritu. Vpravo nahoře detail zbytku sloupku zábradlí, vpravo dole detail profilace srovnice. „Z“ označuje polohu záklenu dodatečně zazděné niky barokního záchodu (foto archiv NPÚ ÚOP v Plzni – celek, J. Anderle, 2007 – detaily a úprava).

Obr. 37: Starý Hrožňatov (Kinsberg), zámek, východní konec jihovýchodního křídla, prostor půdy a mansardový krov, dendrochronologicky datovaný 1766/67. Pohled k jihozápadu (foto J. Anderle, 2007).

Obr. 38: Starý Hrožňatov (Kinsberg), zámek, východní konec jihovýchodního křídla, mansardový krov dendrochronologicky datovaný 1766/67. Pohled k jihu (foto J. Anderle, 2007).

Patro řádového domu rozdělovala zděná traktová příčka (obr. 31 vlevo). Dělení vnějšího traktu na jednotlivé cely umožňovaly rámové (hrázděné) příčky konstrukčně spojené se stropními/vaznými trámy (obr. 32). Stopy tohoto spojení umožňují identifikovat polohu zaniklých příček (obr. 33). Pozdně barokní stropy se jako celek v patře dané etapy domu nezachovaly, byvše nahrazeny novou konstrukcí v polovině 80. let 19. století. Na místě zůstaly některé jejich nosníky, jako například dodatečně přitesaný vazný trám západní štítové vazby (obr. 34). Krov s nimi spojený představuje mladší variantu standardní hambalkové konstrukce se šikmými (ležatými) stolicemi, které byla v polovině 80. let 19. století (1884/85D) vyřezána většina vazných trámů a jejich funkce nahrazena kleštinami (obr. 39). Žádné

ze dřev náležejících pozdně barokní etapě této části zámku se nepodařilo dendrochronologicky datovat.

Zhruba po uplynutí dekády byla, jak výše zmíněno, dostavěna východní část objektu. Považba konstrukcí se v podstatě shoduje se starší etapou řádového domu. Výjimku tvoří zejména krov, jehož plně vyvinutá mansardová konstrukce, s jejímž vznikem jsou spojeny i dochované sedlové vikýře, náleží u nás ke starší vrstvě těchto krovů (obr. 37, 38). Dřevo pro ni bylo myšleno v sezóně 1766/67.

Podle vybavení východní části samostatnými záchody v přízemí a v patře (obr. 36, 3.2, 3.4) a v rámci objektu nadstandardně rozlehlými pokoji se dá usoudit, že byla určena pro osoby z vyšších příček řádové hierarchie. Archeologická sonda č. 2 v přízemí zkoumala vztah věže k přilehlým konstrukcím zámku. Uvádí se, že východní obvodová zeď křídla je k věži přiložena na spáru. K obvodové zdi pak opět ve spáře dodatečně přilehla jižní zeď místnosti č. 8.⁸⁷⁾ Postrádáme informace, podle nichž by šlo určit časové rozpětí mezi vznikem jednotlivých konstrukcí.

Starší z uvedených pozdně barokních etap přestavby zámku je tedy svázána s novostavbou zámeckého kostela (obr. 4, 12, 14, 40). Písemné prameny hovoří o zahájení stavby z odkazu jezuity P. Kašpara Wagnera k roku 1758, aniž je známa osoba architekta či stavitele. Podoba hlavního průčelí je odvozena z téhož konceptu, který použil Andrea Altomonte na kostele Nanebevzetí P. Marie v Postoloprtech z let 1746–1753.⁸⁸⁾ V našem případě se jedná o skromnější variantu, ve které zděnou věž jako ústřední vertikální dominantu průčelí nahrazuje dřevěná vížka na hřebeni střechy, přísazená ke štítu (obr. 14). Zachoval se v ní hodnotný zvon. Výsledky dendrochronologie krovu kostela (1757/58D), jehož konstrukce počítá s existencí klenby (obr. 44, 45) potvrzují archivně doložené datum jeho výstavby a zároveň dokazují, že v podstatě současně byl budován objekt sakristie s oratoří a chodba, která kostel spojuje se zámekem (1758/59D). Vznikla jednolodní obráceně orientovaná svatyně dispozice charakteristické pro dobu výstavby, vybavená presbytářem, který v půdorysu

87) P. Šebesta, o. c. v pozn. 20.

88) Kolektiv, Umělecké památky Čech 3. Praha 1980, s. 141–142.

představuje třičtvrtěkruh. Kostel získal zděné cihlové klenby v lodi a v presbytáři a byl včetně nich ozdoben nástěnnými malbami. Krátce na to se však nejspíš projeví statické potíže, kvůli nimž zděné klenby lodi a presbytáře zanikly, byvše roku 1768D nahrazeny lehkou klenbou dřevěné konstrukce (obr. 42). Ta se stala podkladem rozsáhlé malby s ústředním motivem sv. Trojice (obr. 43). Snad tehdy zůstala zachována zděná klenba nad kůrem, která pak byla nejspíš rekonstruována na konci 19. století a opatřena nástěnnou malbou chebského malíře G. M. Wolfa z roku 1897. Hodnotná vitrážová okna pocházejí z roku 1917. Kvalitní rokokové nástěnné malby v kostele (obr. 41), jejichž autor zatím není zjištěn, čekají na restaurátorský průzkum, který by odkryl jejich celkový rozsah a umožnil uměleckohistorické vyhodnocení (obr. 41). Archeologická sonda v presbytáři nezachytila případné pozůstatky starší stavby.⁸⁹⁾

Obr. 39: Starý Hroznatov (Kinsberg), zámek, jihovýchodní křídlo, pozdně barokní krov se šikmými (ležatými) stolicemi nad starší částí jezuitského domu. Konstrukce je stratigraficky starší než mansardový krov na východním konci křídla. Pohled k jihozápadu. Dole kleštiny, datované 1883–85, nahrazující funkci odstraněných vazných trámů (foto J. Anderle, 2007).

OBDOBÍ KLASICISMU

Brevem z 21. července 1773 papež Klement XIV. zrušil jezuitský řád. Celý statek tak spadl 5. prosince 1773 na c. k. Studijní fond. Pro jeho potřeby byla jeho hodnota v roce 1774 odhadnuta na za 66 096 zlatých.⁹⁰⁾ Vzhled zámku v roce 1785 popsal J. Schaller, podle kterého měl dvě věže, jednu vysokou kruhovou, druhou čtverhrannou a spíše uvnitř hlubokou než vně vysokou.⁹¹⁾ V majetku státu pak statek zůstal až do 9. března 1824, kdy ho za 54 605 zlatých koupil ve veřejné dražbě pražský měšťan Johann Adam Nonner, majitel nedaleké Paliče.⁹²⁾

Za něj byla provedena zřejmě poměrně utilitární empírová přestavba, kterou vyvolala nutnost demolice léta neudržovaných částí zámku. Ostatně již v roce 1824 byly budovy na západní straně objektu v ruinách a společně se zde stojící čtvercovou věží zvanou „Hungerthurme“ nebezpečně zchátralé. Uvedená věž byla v letech 1826 až 1827 snesena až do výše druhého podlaží a budovy byly přiměřeně k rozšíření obytných ploch zastřešeny. Současně byly na severozápadní straně přistavěny hospodářské budovy.⁹³⁾ Z uvedené zprávy by se snad mohlo zdát, že tehdy z věže zůstala stát spodní část, což je v rozporu s ikonografickými prameny. Musíme počítat s jejím odstraněním.

89) P. Šebesta, o. c. v pozn. 20, sonda č. 9.

90) T. V. Bílek, Statky a jmění koleji jezuitských, klášterů, kostelů, bratrstev a jiných ústavů v království Českém od císaře Josefa II. zrušených. Praha 1893, s. 83.

91) J. Schaller, Topographie des Königreichs Böhmen. 2. Theil. Elbogener Kreis. Prag 1785, s. 243.

92) NA, fond Desky zemské větší, č. 735, F 8, K 28.

93) J. Dietl, o. c. v pozn. 3, s. 138.

Výsledky průzkumu ukazují, že nezůstalo u snesení věže. V návaznosti došlo také ke zboření patra západního křídla, které bylo nahrazeno novou hrázděnou konstrukcí, jejíž dřevo pochází z těžby v sezóně 1829/30D. Součástí této rámové konstrukce se zachovaly zazděny v cihlovém obvodovém zdivu z 80. let 19. století. Jednoduchý hambalkový krov se stojatými stolicemi, jímž je západní křídlo opatřeno, nese datum mycení 1830/31D.

Z doby po těchto úpravách pocházejí dva krátce po sobě sepsané popisy objektu. Autorem prvního z roku 1844 je C. A. Jäger a publikoval ho F. A. Heber. Podle něj zde „kromě věže ... nespátříme sebemenší pozůstatek starých časů. Vše, co připomíná dávno uplynulý čas, ... zničily bouře času nebo lidské ruce.“ Upozorňuje na pozůstatky opevnění na severní a východní straně. Za pozoruhodný pokládá „především ve skále vytesaný hluboký a široký příkop, který odděloval hrad od okolí... Přes tento příkop vedl padací most, dnes nahrazený mostem stabilním, po němž se došlo k bráně, jedinému vchodu do hradu. K ní se zleva napojovala ... okrouhlá věž, která musela být velmi vysoká, neboť i dnes ještě měří asi patnáct sáhů. Bohužel na ni nemůžeme vystoupit, protože oba vchody jsou zataraseny (první, nově prořazený na úrovni terénu, druhý čtyři sáhy nad ním), ... Kromě okrouhlé věže existovala ještě hranolová, ta stávala jihozápadně od hradu, s nímž mohla být původně spojena. Za posledního majitele pana Jana Nonnera byla však kvůli nebezpečí hrozícího zřícení zcela zbořena, takže po ní nezůstala ani stopa. O založení této věže, která byla daleko starší než okrouhlá věž, existuje mnoho různých domněnek, které ji přirovnávají k věži v Chebu a na Zvíkově. Zůstane to však již navždy otázkou... Sám Goethe prý se domníval, že je věž markomanského původu. ... Brána, k níž je z pravé strany přistavěno obydlí strážce, i ostatní budovy jsou nové, pocházejí z různých dob. Branou vstoupíme nejprve do nádvoří tvaru nepravidelného čtyřúhelníka, které obklopují

Obr. 40: Starý Hroznatov (Kinsberg), zámecký kostel Nejsvětější Trojice, pohled lodí k západu (foto J. Anderle, 2007).

zprava hospodářské a zleva obytné budovy. Jižní část způsobem výstavby přesně dokládá původ a stavitele, neboť chodby, v nichž se radí cely za sebou, už samy o sobě vzbuzují domněnku, že zde bydlely řádové osoby, i kdyby v nich nevisely portréty různých představených jezuitského řádu, které svědčí o jejich někdejšímu pobytu. A skutečně, hrad byl znovu vystavěn právě jezuiti, kteří jej koupili jako zříceninu, neboť za předchozích držitelů jej zničili Švédové. V tomto křídle se nachází také kancelář, v níž je uchováván starý dvousečný bitevní meč, jenž byl nalezen v hrobce v hradní kapli, stejně jako skleněná láhev neobvyklého tvaru, která se objevila při bourání zmíněné hranolové věže. „Na závěr popisu podotýká, že „jihozápadní část zámku byla postavena teprve za posledních majitelů a neobsahuje nic zajímavého“.⁹⁴⁾

Druhý popis publikoval J. G. Sommer v roce 1847. Upozorňuje, že zámek je velmi starý a měl dříve dvě věže. První, zvaná „Schwarze Thurm“ stojí při vjezdu do zámku, je kruhová a má 10 stop silné zdi, obvod 93 stop a stejnou výšku. Druhá věž, za částí zámku, obvykle zvaná „Faulthurm“, je velmi hluboká. Její horní část, která hrozila zřícením, byla majitelem, panem Nonnerem, právě srovnána, přičemž byl nalezen veliký rytířský meč a ještě zachovalá skleněná láhev zvaná „Beutelflasche“. Část příkopu vrchnost vyplnila a nechala upravit na zahradu.⁹⁵⁾

OD HISTORIZUJÍCÍ PŘESTAVBY K NOVO-DOBÉMU ÚPADKU

Po smrti Johanna Adama Nonnera držela majetek nejprve vdova Margareth a posléze synové Paul a Ferdinand.⁹⁶⁾ Od nich statek za 140 000 zlatých koupil 5. srpna 1872 Josef Wiendl z bavorského Mitterteichu.⁹⁷⁾ Ten statek maximálně využil, mimo jiné vykácel část lesů, přičemž zámek ponechal jeho osudu.⁹⁸⁾ Po jedenácti letech pak statek 14. dubna 1883 prodal mariánskolázeňskému hoteliérově Josefu Antonu Halbmayrovi a jeho ženě Adele.⁹⁹⁾ Ti příštího léta nechali zámek celkově obnovit do dnešní novoromantické podoby podle návrhu chebského architekta Haberzettla.¹⁰⁰⁾ Na základě charakteristiky projektovaných staveb se lze domnívat, že se jednalo o známého cheb-

ského architekta Josefa Haberzettla, který byl mimo jiné autorem chebské synagogy.¹⁰¹⁾ Tato úprava zámek uvedla do stavu, ve kterém v podstatě dožil do naší doby. Zásadní zásah do historické podstaty sídla znamenal zboření objektů v severní části bývalého hradu a konstrukci v jeho čele nad příkopem, které nahradila nová oporná zeď a hrazení nádvoří. Pozůstalému jihovýchodnímu a západnímu křídlu byl celkově upraven vnějšek, což v západním křídle bylo spojeno s přezděním patra a zřízením nárožního arkýře. V koutě dvora v úhlu křidel vznikla nová okrouhlá schodišťová věž. Točité konzolové schodiště v ní nahradilo do té doby existující hlavní barokní schodiště vázané na komunikaci ke kostelu. Ta byla v úrovni přízemí vybavena novými schody. Novou úpravu doznal vchod do sklepů v západním křídle. Došlo k výměně všech truhlářských a zámečnických detailů a v patře byly rekonstruovány stropy, dle opatřené mohutným fabionem podloženým konzolovou římsou. To se neobešlo bez vyřezání starých stropních/vazných trámů. Zámek po této přestavbě zachytila malba na klenbě kůru zámeckého kostela a historické fotografie (obr. 5–10).

Od Halbmayrových statek i se zámekem za 92 000 zlatých 3. ledna 1887 koupil Alfons Wagner z Wallernstädtu, aby ho takřka o dva roky později, 1. prosince 1888, prodal Anně Zunterer, rozené von Haas, pocházející z Prahy. Ta po deseti letech, 25. listopadu 1898, postoupila jednu polovinu svému zeti, pražskému advokátovi JUDr. Karlu Maria

94) F. A. Heber, o. c. v pozn. 1, s. 398.

95) J. G. Sommer, Das Königreich Böhmen. Statistisch-topographisch dargestellt. 15. Band Elbogner Kreis. Prag 1847, s. 348. Zmiňované nálezy se měly nacházet v knížecí Metternichovské sbírce na zámku Kynžvart, v současné době se je v zámeckých sbírkách nepodařilo identifikovat.

96) NA, fond Stabilní katastr (SK) – duplikát, sign. 2428, č. inv. 1108.

97) Katastrální úřad (KÚ) Praha – město, odd. pozemkových knih a zemských desek, zemská deska (ZD) 688, list B.

98) J. Dietl, o. c. v pozn. 3, s. 135.

99) KÚ Praha – město, ZD 688, list B.

100) J. Dietl, o. c. v pozn. 3, s. 136.

101) Srov. M. Tietz-Strödel, Die Städtebauliche Entwicklung der Stadt Eger von 12. bis ins 20. Jahrhundert, in: Kunst in Eger. Stadt und Land. Hrsg. Schreiner, L. München – Wien 1992, s. 199.

Herrmannovi.¹⁰²⁾ Při těchto příležitostech byla hodnota statku, představovaného celkově 266,97 ha půdy, z toho 238,72 ha půdy lesní a pivovarem, odhadnuta opět na 92 000 zlatých, tedy 184 000 K.¹⁰³⁾ Zbývající polovinu zdědila v roce 1915 Annina dcera Isabella Hermannová, jejíž právo bylo zapsáno 13. března téhož roku.¹⁰⁴⁾

V těžké válečné době roku 1917 byl zveleben kostel. Datum se konkrétně vztahuje k pořízení oken, jak se dočteme na věnování vepsaných jako sklomalba na vitrážových oknech, pravděpodobně s ním však můžeme spojovat další úpravy (dlažby, mříž u vchodu?).

Dne 29. října 1928 bylo v souvislosti s prováděním pozemkové reformy zaknihováno omezení vlastnického práva ke statku na základě rozhodnutí Státního pozemkového úřadu v Praze z 8. října 1928.¹⁰⁵⁾ Majitelé vedli hospodářství statku sami, přičemž lesní správa sídlila v zámku.¹⁰⁶⁾

JUDr. Herrmann zemřel v roce 1931 a vlastnické právo k jeho podílu bylo 30. ledna 1934 zaknihováno po $\frac{3}{16}$ dcerám Ersilii Hechtové a Isabelle Gayerové a $\frac{2}{16}$ vdově Isabelle. Ta zemřela v roce 1933, a tak bylo 29. května 1935 zapsáno $\frac{5}{16}$ oběma sestrám, Dr. Isabelle Gayerové a Ersilii Hechtové. Tím se každá z nich stala vlastníkem jedné poloviny objektu.¹⁰⁷⁾

Podle poválečných informací bydlela Isabella v Bavorsku a měla říšskou státní příslušnost. Ersilie se i s židovským manželem vystěhovala do USA a svou polovinu statku prodala sestře.¹⁰⁸⁾ Ta, aby ji mohla vyplatit, zatížila v roce 1942 statek částkou 100 000 RM s 6 % úroky z prodlení a vedlejších závazků do výše 15 000 RM.¹⁰⁹⁾ Peníze ale byly zadrženy a jejich převod do USA znemožněn státními orgány. Roku 1945 bylo uváděno zatížení statku částkou 894 300 K.¹¹⁰⁾

V roce 1945 byl zámek spolu s celým statkem zkonfiskován na základě dekretu prezidenta republiky č. 12/1945 Sb. z. a n., o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa. Vlastnické právo tak k 23. červnu 1945 nabyl Československý stát. Nejpozději v srp-

Obr. 41: Starý Hroznatov (Kinsberg), zámecký kostel Nejsvětější Trojice, rokoková nástěnná malba pod mladšími nátěry za bočním oltářem na epištolní straně (foto J. Anderle, 2007).

nu téhož roku zde byla zřízena národní správa, národním správcem byl nejprve jmenován údajně omylem ing. Zuna, po něm 25. září 1945 Josef Kubiš.¹¹¹⁾ Z jeho přebíracího protokolu plyne, že po ukončení války byl zámek využíván armádou USA jako ubikace. Údajně byl také částečně vyrabován, přičemž mělo dojít ke ztrátě majetku „ve zlatě a špercích neznámé výše“. Část inventárního zařízení si později zapůjčilo československé četnictvo a finanční stráž. Statek je popsán následovně: „Zámek s hradební věží. Zbytky kdysi zařízeného pivovaru k tomu přiléhající část obytného domu. Z dřívější stodoly zařízená pila. S tímto souvisí dvůr s kůlnou, garáží a kůlničkou. Dále k tomu přísluší budova čís. 56. V níž se nachází stáj pro pár koní. Na místo patra je sýpka na obilí a část budovy je obytná.“ Národní správa byla zrušena Zemským národním výborem v Praze 21. dubna 1947 k 1. květnu téhož roku, přičemž její likvidace byla ukončena se zpožděním 25. listopadu.¹¹²⁾

Z července 1947 pochází informace, že zámek byl navržen na rekreační středisko. Prvé poschodí bylo v té době „celkem volné, místnosti jsou na výsluní, zdravotně vyhovující.“¹¹³⁾ V roce 1949 byla v zámku podle zprávy z 22. srpna „obecná škola, byt pro učitele, byt pro domovníka a byl v něm zřízen velký kulturní sál s jevištěm.“ Mimo to zde byla místnost KSČ. Stále se zde ještě nacházela sbírka porcelánu, obrazů a další cenné věci. Volné místnosti měl zájem využít MNV a proto se snažil objekt získat.¹¹⁴⁾ To se podařilo a ministerstvo zemědělství objekt přidělilo 9. června 1951 do vlastnictví obce s tím, že jí uložilo podmínky obvyklé u památkových objektů.¹¹⁵⁾ MNV takřka obratem, 8. července,

111) KÚ Praha – město, ZD 688, list B; KÚ Cheb, KV č. 415, list B; SOKA Cheb, fond 181, kart. 2, č. inv. 21.

112) SOKA Cheb, fond 181, kart. 2, č. inv. 21.

113) SOKA Cheb, fond 181, kart. 7, č. inv. 64.

114) SOKA Cheb, fond 181, kart. 2, č. inv. 21.

115) NA, fond Státní památková správa (SPS), kart. 535, MZ čj. 219184/5-IX/7.

102) KÚ Praha – město, ZD 688, list B; KÚ Cheb, odd. pozemkových knih, knihovní vložka (KV) č. 415, list B.

103) I. Tittel, Schematismus des Grossgrundbesitzes und grösserer Rustikalgüter des landtäflichen Besitzes im Königreich Böhmen. Prag 1900, s. 593; I. Tittel, Schematismus und Statistik des Grossgrundbesitzes und grösserer Rustikalgüter im Königreiche Böhmen. Prag 1906, s. 654.

104) KÚ Praha – město, ZD 688, list B; KÚ Cheb, KV č. 415, list B.

105) KÚ Cheb, KV č. 415, list B.

106) I. Tittel, Schematismus des Grossgrundbesitzes..., o. c. v pozn. 103, s. 593; I. Tittel, Schematismus und Statistik..., o. c. v pozn. 103, s. 654.

107) KÚ Praha – město, ZD 688, list B; KÚ Cheb, KV č. 415, list B.

108) SOKA Cheb, fond 181, kart. 2, č. inv. 21.

109) KÚ Cheb, KV č. 415, list C.

110) SOKA Cheb, fond 181, kart. 2, č. inv. 21.

Obr. 42: Starý Hrozňatov (Kinsberg), zámecký kostel Nejsvětější Trojice. Prohnilá pata falešné klenby z roku 1767 na jižní straně lodi odhaluje zbytek starší zděné klenby opatřené nástěnnou malbou (foto J. Anderle, 2007).

Obr. 43: Starý Hrozňatov (Kinsberg), zámecký kostel Nejsvětější Trojice, rokoková nástěnná malba s námětem Nejsvětější Trojice na klenbě lodi z roku 1767 (foto J. Anderle, 2007).

upozorňoval SPÚ, „že střecha budovy potřebují velice nutně opravu, protože nám zatíká voda do místností. S opravou střechy zároveň se musí vyčistiti a případně též opravit žlaby a hlavně také opravit komíny. Veškeré tyto uvedené opravy souvisí s opravou střechy a bylo by záhodno, tuto opravu provést co nejdříve. Též střecha kostelíčka (zámeckého) který je spojen se zámeckou budovou vyžaduje menší opravu, tato oprava by se mohla provést s opravou zámecké střechy zároveň.“ Dotazoval se přitom na možnosti financování oprav.¹¹⁶⁾

MNV se však ze získaného zámku dlouho neradoval. Krátce poté totiž začala zámek využívat jednotka Pohraniční stráže (PS). Došlo k tomu jistě v souvislosti s přechodem na vojenské střežení hranic podle sovětského vzoru, zavedené k 1. lednu 1951.¹¹⁷⁾ Ostatně již 17. čer-

vence 1946 navrhoval MNV Okresní správní komisi v Chebu umístění tehdejší pohotovostní čety NB v zámku.¹¹⁸⁾ Svou roli sehrál také zákon 69/1951 Sb. o ochraně státních hranic, který mimo jiné vyhlásil okres Cheb za území se zvláštním režimem, což mělo dopad na možnosti využití zdejších památek. Na základě zprávy ze 7. 12. 1953 lze usuzovat, že nejpozději v době převzetí zámeckého objektu PS, nebo krátce po něm, zmizel původní inventář,¹¹⁹⁾ respektive jeho pozůstatky, doložený zčásti ještě v roce 1947 a 1949.

O tom, jakým způsobem PS s nově získaným zámeckým objektem zacházela, jasně vypovídá zpráva o jeho stavu, zasláná SÚPPaOP ministerstvu školství a kultury 8. prosince 1960. Byly shledány závady „nevidané povahy“: „Ve zdivu pod oknem je proražena díra a plechovou rourou se zde vylévají splašky, zbytky jídel a jiné odpadky. Pod zámekem v daném směru jsou domky obce, kostel atd.“ Uvedené nedostatky byly „zřejmě zaviněny nekulturností místního velitele PS (místní občané věc pouze naznačovali, neboť se prý bojí represálií !!)“. Přitom „ještě před rokem byl stav památek v tomto místě vyhovující.“ Na zprávu podstoupenou 27. prosince ministerstvu vnitra reagoval po patřičném prošetření 27. ledna 1961 náměstek ministra L. Hlavačka. Konstatoval, že „odtok odpadové vody z objektu jednotky PS je ře-

116) NA, fond SPS, kart. 535.

117) Reorganizace PS proběhla již během listopadu a prosince 1950. Dosavadní četa sídlící ve Starém Hrozňatově byla navýšena na rotu a v rámci tzv. nové sestavy PS začleněna do 1. brigády PS Cheb, přejmenované od března téhož roku na 5. M. Pulec. Nástin organizace a činnosti ozbrojených pohraničních složek v letech 1948–1951, in: *Securitas Imperii. Sborník k problematice bezpečnostních služeb* 7, Praha 2001, s. 75; P. Vaněk, Nástin organizačního vývoje 5. brigády Pohraniční stráže Cheb v letech 1951–1990, in: *Sborník Archivu Ministerstva vnitra* 3, Praha 2005, s. 234, 249–250, 255, 271; P. Vaněk, Pohraniční stráž a pokusy o přechod státní hranice v letech 1951–1955, Praha 2008, zvl. s. 30–31, 39–40.

118) SOKA Cheb, fond 181, kart. 7, č. inv. 64.

119) NA, fond Státní památková správa Praha – dodatky, kart. 146, č. inv. 201, úřední záznam k čj. 690/54.

šen vyvedením do stráně, kde se voda vsakuje. Uvedené provisorní řešení není zatím možno prostředky PS vylepšit a Okresní stavební podnik v Chebu objednávku na provedení kanalizace a další stavební práce odmítl přijmout. Oprava bude znovu vyžadována cestou okresní plánovací komise v Chebu. Samotný vnitřní ubytovací prostor jednotky je trvale v dobrém stavu, avšak nepěkným dojmem v těsné blízkosti objektu působí pivovar, který je používán státním statkem i jednotkou PS k uskladnění krmiva a paliva. Budova je MNV ve Starém Hroznatově určena k demolici, avšak vzhledem k potřebě obou uživatelů, byla dočasně ponechána v provozu. Orgánům PS bylo uloženo přísné dodržování pořádku v tomto prostoru.¹²⁰⁾

V rámci reorganizace chebské 5. brigády PS, provedené na základě rozkazů z poloviny prosince 1963, byla během ledna 1964 zrušena 17. rota 3. praporu, sídlící ve Starém Hroznatově.¹²¹⁾ Ministerstvo vnitra tak již zámek nepotřebovalo a nepotřebný objekt získala v roce 1965 v neutěšeném stavu Chebská galerie. Ta započala s jeho rozsáhlou rekonstrukcí, která však probíhala částečně bez náležitých povolení a bez dozoru památkové péče. Některé úpravy přitom odporovaly nejen názorům památkářů, ale i technickým normám, například schodiště a vyhlídková terasa věže. Výsledek rekonstrukce tak v řadě aspektů neodpovídal významu stavby.¹²²⁾

Vzhledem k umístění v hraničním pásmu byl však objekt nakonec zabrán a předán zpět ministerstvu vnitra. Od roku 1973 tak byl opět veřejnosti nepřístupný.¹²³⁾ Ministerstvo vnitra jej vlastnilo až do počátku devadesátých let, kdy byl, nepříliš zdařile, zprivatizován.¹²⁴⁾ Uzavření objektu spolu se zanedbanou údržbou v době majetkových přesunů po roce 1990 způsobilo rozsáhlý rozvoj dřevokazné houby, který poničil zejména konstrukce stropů a kontaminoval velkou část stavby. Vybavení kostela bylo v 2. polovině 20. století popleněno, zanedbání údržby střech těžce poškodilo

Obr. 44: Starý Hroznatov (Kinsberg), zámecký kostel Nejsvětější Trojice, ramenáty na rubu falešné klenby lodi při styku s klenutím kruchty a spodní partie krovu z roku 1757/58. Pohled k jihu (foto J. Anderle, 2007).

Obr. 45: Starý Hroznatov (Kinsberg), zámecký kostel Nejsvětější Trojice, horní část krovu z roku 1757/58 nad lodí. Pohled k jihozápadu (foto J. Anderle, 2007).

lo spojovací chodbu k zámku a objekt sakristie s oratoří, prohnala dřevěná klenba presbytáře a lodi, varhany byly rozbity a rozkradeny. Dílčí pokus o zvelebení kostela v roce 1991, patrný podle vitrážového okna darovaného z Waldsas, podlehl vandalům.

Aktuální majitel započal v roce 2007 s vyklízením a zajištěním zámecké stavby před plánovanou opravou.

120) NA, fond Ministerstvo školství a kultury, sign. 30, spis č. 53.092/60, V/2.

121) P. Vaněk, Nástin ..., o. c. v pozn. 117, s. 273–274, 275, tab. 5.

122) Národní památkový ústav (NPÚ), územní odborné pracoviště (ÚOP)

v Plzni, spisové oddělení, složka Starý Hroznatov.

123) F. Frýda, o. c. v pozn. 9, s. 92.

124) NPÚ ÚOP v Plzni, spisové odd., složka Starý Hroznatov.

DIE GESCHICHTE UND BAUENTWICKLUNG DER BURG, DES SCHLOSSES UND DER SCHLOSSKIRCHE IN KINSBERG (STARÝ HROZŇATOV)

Das Schloss samt der Burg Kinsberg bildet einen Teil der gleichnamigen, ca. 6 km von Cheb [Eger] nach Südsüdosten liegenden Gemeinde mit dem heutigen Namen Starý Hroznatov. Der Bau zählt zu den ältesten Burgen ihrer Art auf dem Gebiet des böhmischen Staates. Für die Baugeschichte der Burg wurde die anfängliche spätromanische Baustage wesentlich und bestimmend, die im Rahmen der historischen Zusammenhänge und Entwicklungsbeziehungen der deutschen Stauferdomäne und ihrer Baukunst zu werten ist.

Die Anfänge der Burg sind mit einer zur Spitze der Egerer Ministerialen gehörenden Familie verbunden, die mit dem Dienste zur dortigen Kaiserpfalz verpflichtet war. Ihr Prädikat „de Kiensperg“ findet man zum ersten Mal, die zweifelhaften Angaben aus der 2. Hälfte des 12. Jahrhunderts übersehend, in einer Eintragung aus dem J. 1217 und dann wiederholt bis in die 1260-er Jahre. Die Burg wurde in schriftlichen Quellen ausdrücklich erst nach dem Tode Heinrichs de Kinsberg um die Jahreswende 1259/1260 genannt. Dem Charakter erhaltener Bauteile gemäß lässt sich der Ausbau vielleicht in die Zeit gegen 1200 datieren. Die Frage der genaueren Datierung blieb auch nach der letzten archäologischen Erforschung von P. Šebesta aus den Jahren 2007–2008 nicht entschieden. Lediglich in der Ebene einer auch in der Zukunft zu verfolgenden Hypothese ist das eventuelle Vorhanden eines romanischen Vorgängerbaus der heutigen barocken Schlosskirche der Allerheiligsten Dreifaltigkeit, denn ein Kirchenbau bislang erst in der Gotik belegt ist.

Die Burg Kinsberg steht auf einer Spornzunge, von der Fläche der in der Gegenwart verschwundenen Vorburg mittels eines Halsgrabens abgetrennt. In der Romanik verteidigten die Stirnseite des Burgkerns über dem Graben zwei dicht nebeneinander verlaufende parallele Wehrmauerlinien, zwischen denen beim Bergfriedfuss das Torgebäude mit dem inneren und äußeren Tor situiert war. Der Bergfried ist in die innere Wehrmauerlinie so eingebaut, dass er mit einem kleineren Grundrissteil nach außen ausgebuchtet ist. Infolge der wesentlichen Bauänderungen in späteren Epochen kennt man nicht mehr die Mauerlinie südlich und westlich des Turmes. Sie ist erst im Südwest- und Westteil des Areals dokumentiert, wo ihre Abweichung einen unterschiedlichen Verlauf außerhalb der Umfassungsmauer der späteren Schlosspartie aufweist. Die in der Romanik an diese Wehrmauer angelehnten Bauten lassen sich bei gegenwärtiger Erkenntnisstufe nicht bestimmt identifizieren. Ebenfalls entweicht man nicht den Deutungsschwierigkeiten im Fall des Objektes, das die Grabung von P. Šebesta in der nordwestlichen Nachbarschaft des Bergfrieds freigelegt hat, und das der Autor auf Grund der Fundsituation in die Spätromanik einordnet. Der freigelegte Teil der Anlage deutet eine mehr verwickelte Bauentwicklung an, die man bislang weder genauer zu verfolgen, noch auch die Funktion dieser im Rahmen der romanischen Burg wichtigen Bebauung (eines Teiles des Palas?) mit Sicherheit zu bestimmen schafft. Die freigelegte Grundrissspartie deutet an, in der Romanik dürfe die Burgkernanlage an der Nordseite zusammengeschlossener gewesen sein, als es für die späteren Epochen belegt ist. Den eindrucksvollsten Rest nach der romanischen Burg stellt der außerordentlich gut erhaltene Bergfried. Die Spuren an seinem Außenmantel belegen seine gleichzeitige Entstehung zusammen mit der Ringmauer. Das Mauerwerksgefüge seines Mauerhauptes, wo sich nur an der dem Burginneren zugewandten Seite eher vereinzelt Abschnitte des ährenartig gelegten Mauerwerks (opus spicatum) befinden, unterscheidet sich gewissermaßen in der unteren Partie von der oberen; das bedeutet in diesem Fall aber keine zeitliche Zäsur beim Ausbau, wie es die einheitliche Ausführung des Turminnenraums bezeugt. Die Lage der Trennlinie des Mauerwerksgefüges am Mauerhaupt knüpft sich zur Höhe der Ringmauer, in die der Bergfried eingefügt war. Sie ist an der nach außen gewandten Turmmantelpartie oberhalb der Wehrmauerkrone mittels des Vorkommens hakenförmiger Steinkonsolen über der Trennlinie betont. Die Konsolengestalt bekundet davon, dass auf sie horizontale Träger gelegt wurden (oder gelegt werden sollten?). Es bleibt noch zur Diskussion, ob das Vorhanden der Konsolen eine Bedeutung im Bauvorgang (Gerüstfestigung?) hatte oder ob sie zu einem anderen Zweck bestimmt waren. Der Turm trägt den im Kern authentisch erhaltenen Zinnenkranz. Unter seinem Niveau befinden sich zwei Granitkonsolen im Grundrisszusammenhang mit dem ursprünglichen Bergfriedeingang; die eine von ihnen trägt an der Stirnseite eine Volute, die

andere eine Relieffmaske. Sie trugen einen gemauerten Erker, der als Verteidigungselement oberhalb des Turmeingangs, sowie auch als ein Notabsteg gedient haben mag. Am Mauerwerk im Turminnenraum erscheint oft das opus spicatum. Oberhalb des ursprünglichen Eingangsniveaus gliedern die Mauerstärkeabstufungen den Turminnenraum; nach den ursprünglichen Deckenkonstruktionen erhielten sich die Balkenlager. Außer den Spaltenfenstern in den Geschossen ab jenem mit dem Eingang, und event. dem erwähnten Erker ermittelte man im Turm keine Spuren nach den zur Erleichterung des Aufenthaltes der Personen gedient habenden Einrichtungen. Mit Rücksicht zu den bislang beschränkten Forschungsmöglichkeiten im Turminnenraum lässt sich in dieser Frage nicht ein zukünftiger Erkenntnisfortschritt ausschließen.

Das Egerland, und in seinem Rahmen auch die behandelte Burg wurden 1322 vom König von Böhmen praktisch für alle nachfolgenden Zeiten erworben. Auf Grund der Dendrochronologie weiß man von den anschließenden Bauaktivitäten in der ersten Hälfte der 1320-er und der 1340-er Jahre. Diese Feststellungen besitzen den Teilcharakter und bieten keine Vorstellung von der Gestalt der Burg in jener Zeit dar. Hypothetisch kann man auf ihrem Grunde vom nachträglichen Erbauen des um 1830 abgerissenen westlichen quadratischen „Hungerthurmes“ überlegen. Wohl in diese Zeitspanne gehört auch die Entstehung des Zwingers und der den Grabeneingang abschließenden Quermauer, deren Reste an den Burgspornabhängen deutlich sind. Das verhältnismäßig große Ausmaß der verschwundenen gotischen Bebauung belegt eine Menge der in den Mauern aus den 1880-er Jahren sekundär verwendeten Steinmetzdetails, die wahrscheinlich damals überwiegend aus den abgerissenen Gebäuden des Burgnordteils erworben wurden. Laut Angaben von P. Šebesta die oben erwähnte vermeintliche romanische Bebauung in der nördlichen Burgkernpartie verschwand noch im 14. Jahrhundert. Der Informationen von Prökl's Plan aus der Mitte des 19. Jahrhunderts uns bedienend können wir vermaßen, dass die entstandene Fläche zum Hof zugefügt wurde, der Burgkern an der Nordseite wohl erweitert wurde und in diesem neu umgrenzten Burgbezirk jene gotischen, in den 1880-er Jahren abgerissenen Bauten errichtet wurden. Ob die Streitigkeiten zwischen den Burgbesitzern und der Stadtgemeinde Cheb gegen 1400 irgendwie die Bausubstanz der Burg beeinflussten, das lässt sich nicht belegen. Hypothetisch möge man die Zusammenhänge damit in der Abtragung der romanischen nördlichen Burgkernbebauung suchen. Auch zur Beurteilung des Einflusses der Spätgotik fehlen nähere Erkenntnisse. Unter den stehenden Konstruktionen lassen sich mit dieser Ära hypothetisch der Ausbau im westlichen Abschnitt des heutigen Südwestflügels und ferner vielleicht die Umgestaltung des nördlichen Nordflügelabschnitts verbinden, sollten nicht die Eingriffe im Nordflügel schon um die Wende des 14. und 15. Jahrhunderts geschehen sein.

Die Renaissance beteiligte sich wohl in bedeutendem Maße an den Änderungen der Gestalt der Burg. Der gegenseitige Einfluss der damaligen benachbarten Schlosskapelle oder -kirche und der Burg/des Schlosses lässt sich anhand der Nachrichten aus dem 16. Jahrhundert nicht klar beweisen. Man weiß nur von den Burgbesitzerbegräbnissen in diesem Sakralbau. Im Jahre 1617 soll angeblich die Dreifaltigkeitskirche unter der Burg „erbaut“ worden sein; das lässt sich als Widerhall größerer Bauaktivitäten in der Lokalität erklären, die sich gewöhnlich nicht nur auf den Sakralbau beschränkt haben. Laut Abbildung aus dem J. 1760 wurde der Bergfried mit einer welschen Haube eher von den Renaissanceformen überdacht. Weitere mögliche Spuren dieser Periode bilden ältere Dachabdrücke an der Südseite des Bergfrieds, der Zustand des unteren Niveaus des östlichen Südwestflügelabschlusses mit dortigem Keller und wohl dazu sich beziehender Fund eines Kachelfragments von einem Renaissanceofen.

Die Eroberung der Burg durch Schweden am Ende des Dreißigjährigen Krieges und wiederholte Brände hatten einen Umbruch bedeutet, infolge dessen die mittelalterliche und Renaissance-Gestalt des Sitzes größtenteils verloren ging. Die Jesuiten kauften 1658 das wüste Gut mit dem Schloss, ihre Bautätigkeit änderte später nach der Mitte des 18. Jahrhunderts wesentlich die Gestalt des Sitzes. Es ist uns nicht bekannt, welche eventuelle Bautätigkeit ihr Schlossbesitz in der ca. hundertjährigen Zwischenzeit das Schloss betraf. Die Barockperiode gipfel-

te mit zwei Etappen, in den zunächst der Neubau vom Mittelteil des Südwestflügels vollzogen wurde. Seine Ostfassade wirkte einige Zeit als Sichtseite, wovon man ableiten kann, dass der Hochbau zwischen ihm und dem Bergfried schon für einige Zeit größtenteils entfernt war. In der gleichen Zeit baute man 1758 vom Nachlass des Jesuiten P. Kaspar Wagners an Stelle eines älteren Kirchenbaus die heutige Schlosskirche. Schon in dieser Etappe entstand die heutige Verbindung des Ordenshauses mit dem Kirchenbau. Die Entwicklung gipfelte 1767 nachfolgend mit dem Bau des Ostteils dieses Flügels, der der Kellerlage gemäß an den älteren Zustand angeschlossen hat, und mit der Rekonstruktion der Kirchengewölben, wohl infolge statischer Störungen.

Die Gestalt des Schlosses zwischen den erwähnten Umbauten und dem Anfang des 19. Jahrhunderts zeigt ein Zyklus der Abbildungen aus den Jahren 1821 u. 1822. Der nachfolgende klassizistische Umbau um die Wende der 1820-er und 1830-er Jahre betraf vor allem die westlichen Schlosspartien. Der westliche quadratische Turm war demoliert worden, alte Westflügelkonstruktionen waren bis zur Fußbodenhöhe des ersten Obergeschosses abgetragen worden, wonach man den Fachwerkbau dieses Geschosses und das Dachwerk darüber 1831 errichtet hat. Die Schriftquellen erwähnen auch den Umbau der nordwestlichen Schlossbauten. Das Schloss im Zustand nach diesen Umgestaltungen zeichnete in den 1840-er Jahren F. A. Heber, ihren Grundriss nahm um die Mitte des 19. Jahrhunderts der Plan von Prökl auf. Die Gebäude an der Stirnseite über dem Graben verschwanden im weiteren Verlauf des 19. Jahrhunderts, wie es ein Ölgemälde aus der Zeit wohl nach der Mitte des 19. Jahrhunderts bezeugt.

Erst am Ausgang des 19. Jahrhunderts widmete man dem Schlossbau wieder das ernstgemeinte Interesse, nachdem er 1883 von dem Marienbader Ehepaar des Hotelbesitzers Josef Anton Halbmayr erworben worden war. Neue Besitzer gingen ohne Verzug die Adaptierungsarbeiten nach dem historisierenden Entwurf des Egerer Architekten Haberzettl an. Die Arbeiten verliefen den dendrochronologischen Daten gemäß noch 1885. Anschließend folgten auch Eingriffe in den Zugang zur Kirche sowie in ihr selbst, als auch die Arbeiten im Raum der Empore, abgeschlossen durch das Schöpfen des Gewölbegemäldes von G. M. Wolf (1897) mit Darstellung des umgebauten Schlosses. Weitere Umgestaltungen der Kirche geschahen gegen 1917. In der zweiten Hälfte des 20. Jahrhunderts ihre Ausstattung ist verschwunden, die vernachlässigte Instandhaltung der Dächer beschädigte schwer den Verbindungsgang zum Schloss und das Objekt der Sakristei mit dem Oratorium, das Presbyteriums- und Schiffsgewölbe haben verfault. Ein Teilversuch der Kirche im J. 1991 zu verbessern mit einer aus Waldsassen gestifteten Fensterausfüllung ist beim vandalischen Angriff gescheitert.

Das Schloss bekam in den 80. Jahren des 19. Jahrhunderts eine neue historisierende Außengestalt, man änderte die Treppe im Untergeschoss beim Zugang von der Kirche und trug die Barockhaupttreppe ab; der heutige Treppenturm ist entstanden. Man hat die Rauchfangküche aufgehoben, den Treppenzugang im Westflügel rekonstruiert, im Westflügel Erdgeschoss und -obergeschoss ist die Innenanordnung umgestaltet worden. Die Fachwerkkonstruktion vom 1. Obergeschoss der Schlosssüdwestecke und des -westflügels wurde mit einer Mauer ersetzt und mit einem Eckerker versehen. Im Obergeschoss des Ostflügels entstanden neue Zimmer nach dem Zusammenfügen der Zellen und Aufheben der Barocktreppe. Im Gesamten änderte man Zimmer- und Schlösserdetails, errichtete die Voutendecken im Obergeschoss, ersetzte den Großteil der Deckenuntersichten usw. Eine ernste Einbuße am Denkmalinhalt bedeutete das Verschwinden der Bauten an der Nordseite des Schlosses. Eine neue Stützmauer ergänzte den Umriss des Sitzes. Die sinnvolle Bauentwicklung wurde somit am Ausgang des 19. Jahrhunderts zum Abschluss gebracht. Nach 1945 nutzte man den Bau nur auf parasitierende Weise aus. Das schrittweise Verschwinden der Vorburg mit der historischen Brauerei beendete die Geländeumgestaltung im vorigen Jahr. Gegen Ende der 1960-er Jahre erfolgten problematische Instandsetzungs- und Verschönerungseingriffe. Dieser Zustand erhielt sich auch nach 1973, als das Schloss wieder vom Innenministerium erworben wurde. Das Schließen des Objektes zusammen mit der vernachlässigten Instandhaltung in der Zeit der Besitzänderungen nach 1990 verursachte eine ausgedehnte Holzschwammentwicklung, infolge deren besonders die Deckenkonstruktionen beschädigt und der große Teil des Baues kontaminiert wurden. Seit 2007 verläuft eine rasante Instandsetzung und Rekonstruktion des Schlosses.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Kinsberg (Bez. Cheb [Eger]) in der Zwischenkriegszeit, Luftaufnahme von Westen (Reprofoto Privatsammlung, Original: Staatliches Bezirksarchiv Cheb).

Abb. 2: Kinsberg, der sog. kaiserliche Pflichtabdruck der Mappe des Stablen Katasters, 1841 (ÚAGK [Zentralarchiv für Geodäsie und Kataster] Prag).

Abb. 3: Kinsberg, Burg und Schloss, Übersicht der wichtigsten Ikonografie. 1 – Ansicht von Süden, Detail vom Altarbild aus der Dreifaltigkeitskirche in Starý Hroznatov, 1760 (Foto J. Gryc, 1974, Archiv NPÚ [des Nationalen Denkmalinstituts] Pilsen, Neg.-Nr. 2184); 2 – Ansicht von Osten (K. Hus um 1821, Kreismuseum des Karlsbader Kreises, Museum Cheb, Negativsammlung, Neg.-Nr. N3595/31); 3 – Ansicht von Südwesten (K. Hus um 1821, Schloss Kynžvart [Königswart], Sign. 29-C-7 [18912] Hs. Kynžvart 156); 4 – Ansicht von Osten, 1822 (signiert HK, Kreismuseum des Karlsbader Kreises, Museum Cheb, grafische Sammlung, Inv.-Nr. G 457); 5 – Ansicht von Westen, 1822 (signiert HK, Kreismuseum des Karlsbader Kreises, Museum Cheb, grafische Sammlung, Inv.-Nr. G 456); 6 – Ansicht von Osten, (F. Schilhal nach 1850, Kreismuseum des Karlsbader Kreises, Museum Cheb, Gemäldesammlung, Inv.-Nr. O 179); 7 – Ansicht von Süden, V. Prökl vielleicht 1850 (V. Prökl, Chronik von Eger nebst Gedenkbuch der Gemeindeverwaltung, Staatliches Regionalarchiv Cheb, Archivfond1, Archiv der Stadt Cheb).

Abb. 4: Kinsberg, Dreifaltigkeitskirche, im Hintergrund das Schloss, Ansicht von Südosten, V. Prökl vielleicht 1850 (V. Prökl, Chronik von Eger nebst Gedenkbuch der Gemeindeverwaltung, Staatliches Regionalarchiv Cheb, Archivfond1, Archiv der Stadt Cheb).

Abb. 5: Kinsberg, Kirche und Schloss, Ansicht von Südosten, Gemälde auf dem Gewölbe der Empore in der Dreifaltigkeitskirche in Starý Hroznatov, G. M. Wolf 1897 (Foto J. Anderle, 2007).

Abb. 6: Kinsberg, Gesamtansicht von Norden vielleicht aus dem Ende des 19. Jahrhunderts, Dominanten von rechts nach links: Schloss, Mälzerei und Brauerei, Hofgebäude mit dem Kornspeicher im Hintergrund (Reprofoto Privatsammlung, Original: Staatliches Bezirksarchiv Cheb).

Abb. 7: Kinsberg, Gesamtansicht von Südwesten vielleicht aus dem Ende des 19. Jahrhunderts (Reprofoto Privatsammlung, Original: Staatliches Bezirksarchiv Cheb).

Abb. 8: Kinsberg, Gesamtansicht des Schlosses und der Gebäude in der einstigen Vorburg, vielleicht gegen 1900, kolorierte Postkarte (Reprofoto L. Vystyd, Original: Staatliches Bezirksarchiv Cheb).

Abb. 9: Kinsberg, Schloss, Ansicht von Osten, wohl 1930-er Jahre (Reprofoto Privatsammlung, Original: Staatliches Bezirksarchiv Cheb).

Abb. 10: Kinsberg, Schloss, Blick von Nordosten aus dem Hof vor der Brauerei zum Schloss, Anfang des 20. Jahrhunderts (Reprofoto Privatsammlung, Original: Staatliches Bezirksarchiv Cheb).

Abb. 11: Kinsberg, Schloss, Erdgeschossgrundriss, V. Prökl gegen 1850 (V. Prökl, Chronik von Eger nebst Gedenkbuch der Gemeindeverwaltung, Staatliches Bezirksarchiv Cheb, Archivfond1, Archiv der Stadt Cheb, Reprofoto L. Vystyd).

Abb. 12: Starý Hroznatov (Kinsberg), Burg und Schloss. Bauentwicklungsanalytische Pläne der Burg, des Schlosses und der Dreifaltigkeitskirche: a – Gesamtplan mit dem Grundrisschnitt in der Schlosserdgeschoss-, bzw. Kirchenemporenhöhe, b – Kirche, Erdgeschoss und Schloss, Untergeschoss; c – Kirche, Dachwerk und Schloss, 1. Obergeschoss (die Schloss- und Kirchendachwerkpläne aus den Plänen von L. Vystyd, 2007 abgeleitet, Aufnahme der Kirche J. Anderle, 2007, archäologisch ermittelte Partien übernommen aus dem Plan von P. Šebesta, 2008, grau auszeichnet ohne Etappenunterscheidung. Hellerer Ton bezeichnet die Bestimmung der Untersicht, der im Schnitt durch die vertikale Konstruktion bezeichnet ihre hypothetische Bestimmung. Ungewisse Bestimmung der Untersicht deutet das Fragezeichen in derjenigen Farbe an. Grüne Zahlen lokalisieren die archäologischen Sonden und in ihrem Rahmen die Räume. Archäologisch freigelegtes Mauerwerk – grau. Analyse und Zeichnung J. Anderle, 2009); d – Schloss, Südostflügel, Querschnitt in der Lage des ursprünglichen Zugangs zur Kirche mit Blick zum Bergfried (links), Schnitt über den Bergfried und den anliegenden Teil des Südostflügels mit Blick ostwärts (laut Dokumentation von L. Vystyd, Bearbeitung J. Anderle, 2009).

Abb. 13: Starý Hroznatov (Kinsberg), Schloss von Osten vor dem Beginn der Bauarbeiten im J. 2007. Links der Verbindungsgang zur Kirche (Foto J. Anderle, 2007).

Abb. 14: Starý Hroznatov (Kinsberg), Dreifaltigkeitskirche, Ostfassade (Foto J. Anderle, 2007).

Abb. 15: Starý Hroznatov (Kinsberg), Burg. Spätromanischer Bergfried, Fußpartie von Nordwesten. In niedriger Lage oberhalb des Fundaments Öffnung für die Balkenriegelscheide vom ursprünglichen Tor, höher ein senkrechtes Mauerwerksband mit hellerem und unebenem Mauerhaupt deutet die Narbe nach dem Wehrmaueranschluss an (Foto J. Anderle, 2007).

Abb. 16: Starý Hroznatov (Kinsberg), Burg. Eine der hakenförmigen Konsolen am Außenmantel des Bergfrieds, die Abgebildete befindet sich an der Südostseite (Foto J. Anderle, 2007).

Abb. 17: Starý Hroznatov (Kinsberg), Burg. Der ursprüngliche Bergfriedeingang in der Schlossdachraumhöhe, linke Seite mit Spuren nach der Entwicklung des Kontaktes zwischen dem Turm und den Nachbarobjekten. Das Balkenlager entspricht der Spur nach der Pfette der Turmzugangsüberdachung (Foto J. Anderle, 2007).

Abb. 18: Starý Hroznatov (Kinsberg), Burg. Der ursprüngliche Bergfriedeingang, rechte Seite oben mit einem Relikt nach dem Schlossdach vor dem Spätbarockumbau (Foto J. Anderle, 2007).

Abb. 19: Starý Hroznatov (Kinsberg), Burg. Der ursprüngliche Bergfriedeingang, rechte Seite mit Spuren nach der Entwicklung des Kontaktes zwischen dem Turm und den Nachbarobjekten. Das Balkenlager entspricht der Spur nach der Pfette der Turmzugangsüberdachung und hängt wohl mit einem etwas höher situierten schrägen Schlitz zusammen – der Spur nach einem kleinen Satteldach. Die Beziehung zwischen dem Dach und der Eingangsweite beweist seine nachträgliche Entstehung. Eine Öffnung im Portalständerfuß hängt wohl mit der älteren Brückenkonstruktion (die Lagerung des Zugbrückenzapfes? – Foto J. Anderle, 2007).

Abb. 20: Starý Hroznatov (Kinsberg), Burg. Erkerkonsolen in der Höhe des Bergfriedumlaufs. Ihre Lage entspricht im Grundrisschnitt jener des niedriger situierten ursprünglichen Turmeingangs. An der Stirn der linken Konsole befindet sich eine Menschenmaske. Pfeil zeigt die Schmarzen nach der Einbindung der gemauerten Erkerseite in den Turmkörper. Helle Linie zeigt das Ausmaß der neuzeitlichen Reparaturen (Foto und Bearbeitung J. Anderle, 2007).

Abb. 21: Starý Hroznatov (Kinsberg), Burg. Bergfriedinneres nach Entfernung der baufälligen neuzeitlichen Konstruktionen, Blick aufwärts zum Geschoss mit dem ursprünglichen Eingang (rechts) und dem Fenster nach Nordosten (links). Auffällig kommt das ährenartig gelegte Mauerwerk (opus spicatum) – Foto J. Anderle, 2008).

Abb. 22: Starý Hroznatov (Kinsberg), Burg. Der spätromanische Bergfriedeingang, Innenseite. Unten die Lager nach den ursprünglichen Fußbodenbalken (Foto J. Anderle, 2007).

Abb. 23: Starý Hroznatov (Kinsberg), Burg. Spätromanisches Fenster im Eingangsgeschoss, Innenseite. Im Vordergrund Reste nach der baufälligen neuzeitlichen Treppe (Foto J. Anderle, 2007).

Abb. 24: Starý Hroznatov (Kinsberg), Schloss. Fassaden mit ausgezeichnetem annäherndem Ausmaß des erhaltenen spätromanischen Mauerwerks dem Aufkommen der Abschnitte des opus spicatum gemäß. Das event. Ausdehnen der romanischen Partien in die höheren Gebäudeteile im Rahmen des Erdgeschosses ist wahrscheinlich, es gibt jedoch keinen eindeutigen Beweis dafür. Im Laufe der Untersuchung 2007–2008 waren die höheren Fassadenpartien mit Putz verdeckt, in den Erdgeschossinnenräumen stellte man nach der Putzentfernung kein Aufkommen dieser Bauweise fest (korrigiert nach Plänen der SMS GmbH, Prag, 1992, die wohl aus dem heute verschwundenen Umbauprojekt aus der Hälfte der 1980-er Jahre übernommen wurden. Zeichnung J. Anderle, 2009).

Abb. 25: Starý Hroznatov (Kinsberg), Schloss. Südwestfassade in der Untergeschosshöhe, spätromanisches Mauerwerk mit einem Abschnitt vom opus spicatum, rechts nachträglicher Durchbruch wohl für ein kleines Spätrenaissance- oder Barockfenster mit der grau angestrichenen Umrahmung. Im Vordergrund Reste nach der baufälligen neuzeitlichen Treppe (Foto J. Anderle, 2007).

Abb. 26: Starý Hroznatov (Kinsberg), Schloss. Erdgeschosshalle vor dem Zugang zum Untergeschoss, Südwand, gotisches Fenstergewände, wohl nachträglich zum Einsetzen der Ausfüllung von außen hergerichtet. Es ist nicht ganz klar, ob es sich in der primären Lage befindet (Foto J. Anderle, 2007).

Abb. 27: Starý Hroznatov (Kinsberg), Schloss. Westteil vom Südwestflügel, Erdgeschoss, Blick von Nordosten in den Raum der einstigen barocken Rauchfangküche vor dem Beginn der Bauarbeiten. Ein neuzeitlicher Gurtbogen im Hintergrund versteift den Gewölberest nach dem Rauchfangteil der Küche (Foto J. Anderle, 2007).

Abb. 28: Starý Hroznatov (Kinsberg), Schloss. Südwestflügel, Erdgeschoss, westlicher Raum im spätbarocken Jesuitenumbau. Spätbarockdecke vor dem Beginn der Bauarbeiten, Blick von Süden (Foto J. Anderle, 2007).

Abb. 29: Starý Hroznatov (Kinsberg), Schloss. Nördliches Untergeschoss, Ansicht südwärts. Von links nach rechts: nachträglich verblendetes kleines Fenster, Ablegenische, nachträglich eingebautes Eingangsportal, wohl aus dem 16. Jahrhundert (Foto J. Anderle, 2007).

Abb. 30: Starý Hroznatov (Kinsberg), Schloss. Südwestflügel, westliches Zimmer im 1. Obergeschoss, Blick nach Südwesten vor dem Beginn der Bauarbeiten. Gestaltung der Untersicht aus den 1880-er Jahren, Eckkamin aus der 2. H. des 20. Jahrhunderts (Foto J. Anderle, 2007).

Abb. 31: Starý Hroznatov (Kinsberg), Schloss. Südostflügel, 1. Obergeschoss, Gesamtansicht nach Nordosten vor dem Beginn der Bauarbeiten (Foto J. Anderle, 2007).

Abb. 32: Starý Hroznatov (Kinsberg), Schloss. Südostflügel, 1. Obergeschoss, Rahmenkonstruktion der Barockquerswand zwischen den Räumen Nr. 2 und 3, Blick nordwärts. Die Wand trennte ursprünglich zwei Zellen des Jesuitenhauses voneinander (Foto J. Anderle, 2007).

Abb. 33: Starý Hroznatov (Kinsberg), Schloss. Südostflügel, 1. Obergeschoss, in den 1880-er Jahren abgesägte Binder-/Deckenbalken an der südöstlichen Umfassungsmauer, Blick südwärts. Pfeil zeigt ein Zapfenlochrelikt nach einem an die Wand gestellten Ständer von der die westliche Zelle des Jesuitenhauses abtrennenden Fachwerkwand am Fachwerkgiebel des Südwestflügels (verschwunden in den 1880-er Jahren. Foto J. Anderle, 2007).

Abb. 34: Starý Hroznatov (Kinsberg), Schloss. Südwestflügel, 1. Obergeschoss, Blick nach Südwesten zum einstigen westlichen Fachwerkgiebel. Der Binderbalken des Giebelgespärres wurde in den 1880-er Jahren nachträglich zugemeißelt um der Form der Deckenkehle zu entsprechen (Foto J. Anderle, 2007).

Abb. 35: Starý Hroznatov (Kinsberg), Schloss. Südostflügel, 1. Obergeschoss, Raum Nr. 5, Nordwestwand. Pfeile zeigen die ermittelte Lage der barocken Zellennäpfe – links Fachwerk-, rechts gemauerte, den einstigen Barocktreppenraum abtrennende Wand (verschwunden in den 1880-er Jahren), höher die eingemauerten Öffnungen für die indirekte Wartung der barocken Zellenöffnen, „P“ bezeichnet den Gewölbefuß in der Ofennische in der Trennwand zwischen der Zelle und dem Treppenraum, in der Mitte vermauerter Eingang in die einstige Zelle, rechts eine eingemauerte Arkade zwischen dem Hofflügelgang und dem einstigen Treppenraum (Foto J. Anderle, 2007).

Abb. 36: Starý Hroznatov (Kinsberg), Schloss. Südostflügel, 1. Obergeschoss, einstige Barocktreppe des Jesuitenhauses, neu installiert in den 1880-er Jahren in den Dachraumeingang am Bergfried. Rechts oben Detail eines Rests nach einer Treppengeländersäule, rechts unten Detail der Treppenwange. „Z“ bezeichnet die Lage der Wölbung der nachträglich verblendeten Nische eines Barockaborts (Foto Archiv NPÚ [Nationales Denkmalinstitut] Píseň – Ganzes, J. Anderle, 2007 – Details und Gestaltung).

Abb. 37: Starý Hroznatov (Kinsberg), Schloss. Südostflügel, östlicher Abschluss, Dachraum und Mansardendachwerk, dendrochronologisch datiert 1766/1767, Blick nach Südwesten (Foto J. Anderle, 2007).

Abb. 38: Starý Hroznatov (Kinsberg), Schloss. Südostflügel, östlicher Abschluss, Mansardendachwerk, dendrochronologisch datiert 1766/1767, Blick südwärts (Foto J. Anderle, 2007).

Abb. 39: Starý Hroznatov (Kinsberg), Schloss. Südostflügel, Spätbarockdachwerk mit liegenden Stühlen oberhalb des älteren Teils des Jesuitenhauses. Konstruktion stratigrafisch älter als das Mansardendachwerk am östlichen Flügelse. Blick nach Südwesten. Die Zangen unten (datiert 1883–1885) ersetzen die Funktion der entfernten Binderbalken (Foto J. Anderle, 2007).

Abb. 40: Starý Hroznatov (Kinsberg), Schlosskirche der Allerhl. Dreifaltigkeit. Schiff, Innenraum, Blick westwärts (Foto J. Anderle, 2007).

Abb. 41: Starý Hroznatov (Kinsberg), Schlosskirche der Allerhl. Dreifaltigkeit. Epistelenseite, Rokoko-Wandgemälde unter späteren Anstrichen hinter dem Seitenaltar (Foto J. Anderle, 2007).

Abb. 42: Starý Hroznatov (Kinsberg), Schlosskirche der Allerhl. Dreifaltigkeit. Südseite, der verfaulte Holzgewölbefuß (1767) macht den Rest vom älteren bemalten gemauerten Gewölbe sichtbar (Foto J. Anderle, 2007).

Abb. 43: Starý Hroznatov (Kinsberg), Schlosskirche der Allerhl. Dreifaltigkeit. Rokoko-Wandgemälde mit dem Dreifaltigkeitsthema am Schiffsgewölbe, 1767 (Foto J. Anderle, 2007).

Abb. 44: Starý Hroznatov (Kinsberg), Schlosskirche der Allerhl. Dreifaltigkeit. Kranzhölzer an der Holzgewölberückseite im Schiff bei der Berührung mit dem Emporengewölbe und den unteren Dachwerkpartien, 1757/1758; Blick südwärts (Foto J. Anderle, 2007).

Abb. 45: Starý Hroznatov (Kinsberg), Schlosskirche der Allerhl. Dreifaltigkeit. Schiffsdachwerk, 1757/1758, obere Partie; Blick nach Südwesten (Foto J. Anderle, 2007).

(Übersetzung J. Noll)